

FORSVARSMATERIELL

ÅRSRAPPORT 2017

VI UTRUSTER FORSVARET

Innhold

I: Leders beretning

II: Introduksjon til virksomheten og hovedtall

- 08 Forsvarsmateriells samfunnsoppdrag
- 08 Organisasjon og ledelse
- 11 Visjon, misjon og verdier
- 11 Samarbeid i forsvarssektoren
- 12 Hovedtall 2017

III: Årets aktiviteter og resultater

- 17 Mål L1: Planlegge og fremskaffe kostnadseffektivt materiell
- 20 Mål L2: Utfører effektiv eierskaps- og materiellforvaltning
- 22 Mål Ø1: Anvender tildelte midler nøkternt og effektivt
- 24 Mål I1: Ivaretar forebyggende sikkerhet og forsvarlig forvaltning
- 27 Mål I2: Videreutvikle etaten som profesjonell utøver innen materiell-investering og -forvaltning
- 28 Mål M1: Innehar riktig kompetanse til rett tid

IV: Styring og kontroll i virksomheten

- 31 Mål- resultat- og risikostyring
- 31 Internkontroll
- 32 Integritetsprogrammet
- 32 Riksrevisjonen
- 33 Overordnet vurdering av modenheten i styrings- og kontrollprosessene
- 33 Varslingskanal

V: Vurdering av fremtidsutsikter

- 36 Mål L1: Planlegger og fremskaffer kostnadseffektivt materiell
- 39 Mål L2: Utfører effektiv eierskaps- og materiellforvaltning
- 41 Mål Ø1: Anvender tildelte midler nøkternt og effektivt
- 41 Mål I1: Ivaretar forebyggende sikkerhet og forsvarlig forvaltning
- 42 Mål I2: Videreutvikle virksomheten
- 43 Mål M1: Innehar riktig kompetanse til rett tid

Hele denne årsrapporten er designet av Forsvarsmateriells egen kommunikasjonsavdeling. All foto er av Forsvaret eller Forsvarsmateriell.

VI: Årsregnskap

- 52** Ledelseskommentar til årsregnskap 2017
- 54** Kontantregnskapet
- 61** Virksomhetsregnskapet 2017

Tabelloversikt

- 12** Tabell 1: Hovedtall 2017, i 1 000 kr
- 13** Tabell 2: Balanse 2017, i 1 000 kr
- 18** Tabell 3: Kontrakter over 100 mill. kr inngått i 2017, i mill. kroner
- 49** Tabell 4: Antall ansatte i 2017 fordelt på personellkategori
- 50** Tabell 5: Kjønnfordeling i prosent på ulike kategorier

Figuroversikt

- 09** Figur 1: Forsvarsmateriells organisasjonskart per 31.12.2017
- 15** Figur 2: Status for måloppnåelse i 2017

Tillegg til årsrapport

- 45** Miljøredegjørelse
- 45** Krav til Forsvarsmateriell
- 45** Internstyring av miljø
- 45** Måloppnåelser for 2017
- 46** Status for bruk av miljøkrav i anskaffelser
- 46** Plan for 2018
- 48** Likestilling og mangfold

Leders beretning

Vi kan se tilbake på et år hvor vi som organisasjon kan være fornøyd med hva vi har utrettet.

Hva er vår historie og hva har festet seg? Er det signeringen av kontrakt

for nytt artilleriskyts til Hæren på tampen av året? Når hele det offisielle Norge er tilstede på Ørland for å markere at våre første nye F-35-kampfly har landet på norsk jord? Eller når avtalen om maritimt materiell-samarbeid med Tyskland rundt våre nye undervannsbåter signeres? Disse store hendelsene peker seg naturligvis ut, men det daglige arbeidet har bidratt til langt mer.

Måloppnåelsen i 2017 var samlet sett tilfredsstillende. Vi har anskaffet materiell for 11,6 mrd. kroner og vi har lykkes med å holde materiellsystemene operative for Forsvaret.

Satsingen på internasjonalt materiellsamarbeid utvikles i tråd med vedtatte planer.

To viktige milepæler fant sted i 2017. Den ene var beslutningen om at anskaffelsen av nye ubåter skal skje i samarbeid med Tyskland. Den andre var at Norge, Sverige, Danmark og Finland gjennomfører en felles anskaffelse av kampuniformer. Forsvarsmateriell leder prosjektet. Første kontraktsutlysning ble utført i 2017.

Anskaffelsene av nytt forsvarsmateriell involverer og

bidrar til å videreutvikle norsk industri enten gjennom direkte leveranser eller indirekte gjennom industrielle samarbeidsavtaler med utenlandske leverandører. I 2017 ble det inngått nye industrielle samarbeidsavtaler mellom Forsvarsmateriell og utenlandske leverandører til en verdi av cirka 1,7 mrd. kroner.

Effektiviseringskravet knyttet til regjeringens avbyråkratiserings- og effektiviseringsreform er innfridd. Vi har gjennomført en rekke tiltak for å profesjonalisere virksomheten i tråd med våre planer.

Driftsbudsjett og regnskapet er i balanse. Økonomistyringen er god og i tråd med Stortingets bevilgning. Det er nedlagt et omfattende arbeid i 2017 for å forbedre regnskapskvaliteten og internkontrollsystemet etter råd fra Direktoratet for økonomistyring og Riksrevisjonen. Vi har brukt året på å etablere en egen regnskapsløsning adskilt fra Forsvaret, virksom fra 2. januar 2018. Forbedringsarbeidet knyttet til ambisjonen om best mulig regnskaper videreføres.

Etaten utvikles i tråd med Stortingets, Forsvarsdepartementets og Forsvarssjefens forventninger om raskere anskaffelser og en mer effektiv forvaltning av Forsvarets materiell.

Årsrapporten er et bilde av hva vi har lykkes med i år, hvor vi fortsatt har et utviklingspotensial og hva som er vårt fokus fremover.

God lesning. ■

Oslo, 1. mars 2018

Mette Sørfonden
direktør for Forsvarsmateriell

|
====
*Leders
beretning*
====

FORNØYD:

Måloppnåelsen i 2017 var samlet sett tilfredsstillende.

||

Introduksjon til virksomheten og hovedtall

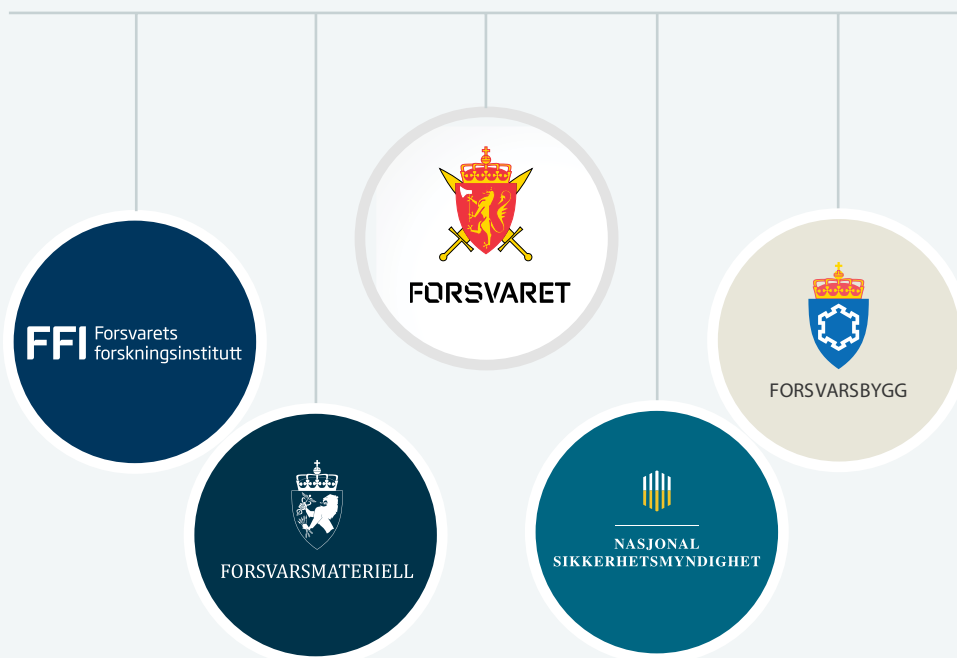
KALDE DATA: Under øvelse Winter Fusion trenes studentene fra Forsvarets ingeniørhøgskole i bruk av data og kommunikasjonsteknologi under vinterforhold.

STORTINGET

FORSVARSDEPARTEMENTET

Forsvarsmateriell er en av fem etater i forsvarsektoren. Vi er et statlig forvaltningsorgan som utrunder Forsvaret med tidsriktig og relevant materiell.

Forsvarsmateriells samfunnsoppdrag

Forsvarsmateriell ble opprettet i 2016 og er et statlig forvaltningsorgan underlagt Forsvarsdepartementet. Forsvarsmateriell skal på vegne av Forsvarsdepartementet planlegge, anskaffe og forvalte samt utfase materiell for Forsvaret og øvrige virksomheter i forsvarssektoren. Forsvarsmateriell skal forvalte materialet gjennom hele dets levetid for å ivareta ytelse, teknisk tilgjengelighet og sikkerhet i henhold til lover, regler og øvrige krav. Forsvarsmateriell er tillagt fagmyndighet for materiell i forsvarssektoren.

Forsvarsmateriells hovedoppgaver¹ er:

- a) å bistå Forsvarsdepartementet, Forsvaret og øvrige virksomheter i planleggingen av materiellprosjekter
- b) å planlegge og gjennomføre materiell-investeringsprosjekter for Forsvaret og øvrige virksomheter
- c) å forvalte materiell
- d) å ivareta fagmyndighet for materiell
- e) å gi råd til Forsvarsdepartementet og virksomheter innenfor organisasjonens ansvarsområder
- f) å støtte Forsvaret og øvrige deler av sektoren med kompetanse innenfor organisasjonens ansvarsområder
- g) å følge opp internasjonalt materiell-samarbeid og bistå Forsvarsdepartementet

- h) ved markedsføring av norsk industri
- h) å ivareta den nasjonale forsvarsindustrielle strategien etter føringer gitt av Forsvarsdepartementet
- i) å utarbeide og vedlikeholde en årlig plan for avhending av utrangert materiell
- j) å forvalte og avhende materiell som er utrangert fra etatene i forsvarssektoren
- k) å fastsette og føre lovpålagte registre som kjøretøyregister, våpenregister, luftfartøyregister og fartøyregister

Organisasjon og ledelse

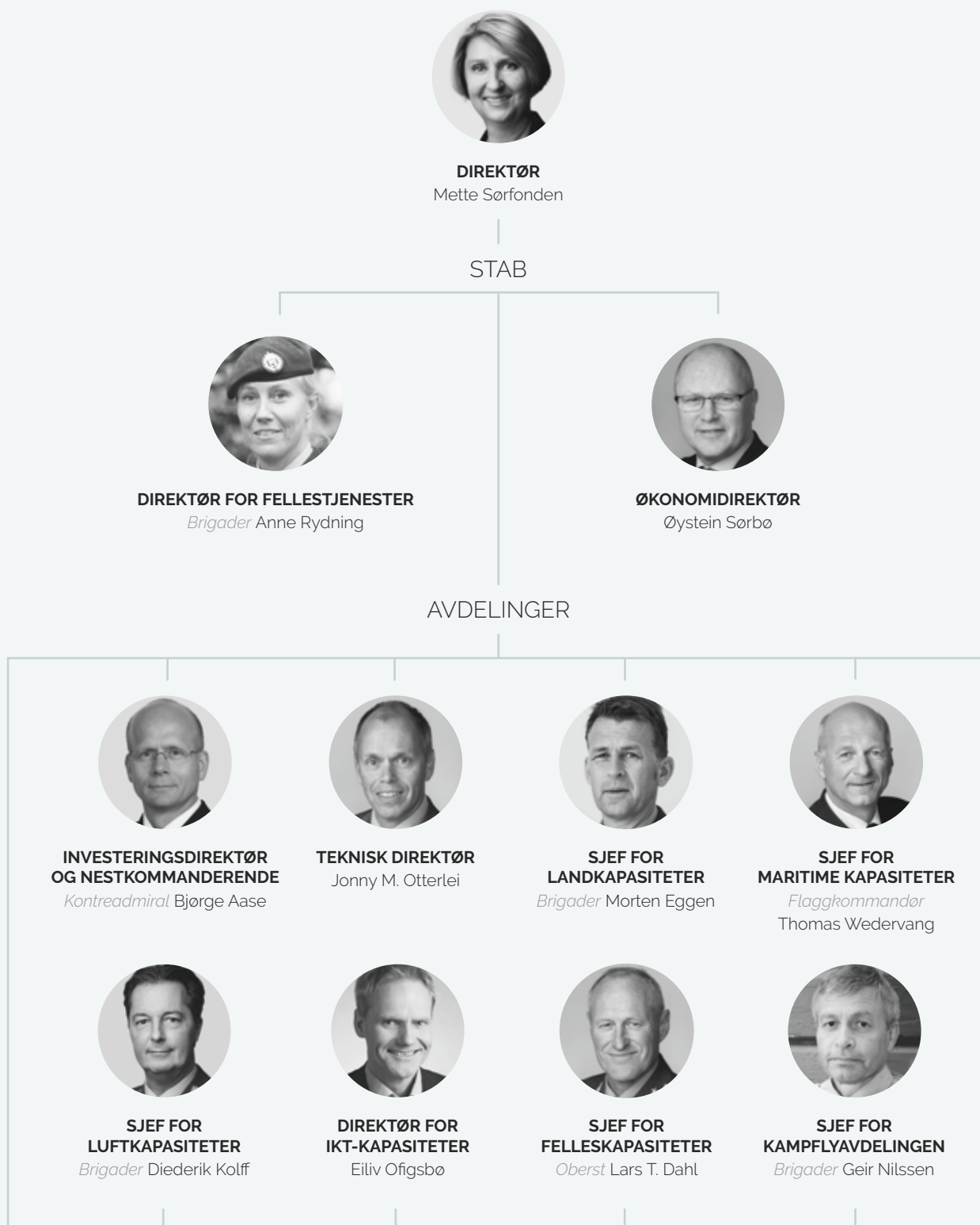
Forsvarsmateriell er organisert med seks leveranse-avdelinger, to fagavdelinger og to stabsavdelinger, se organisasjonskart.

Vi har hovedkontor i Oslo og avdelinger flere steder i landet. De største lokasjonene er i Bergen, på Kjeller og på Kolsås. I tillegg har vi noen mindre avdelinger på Raufoss, Ramsund, Jørstadmoen, Ørland og i Bardufoss. Vi har også personell stasjonert i utlandet, blant annet i USA, Frankrike og Sør-Korea.

Ved årets slutt hadde vi 1372 ansatte. Dette utgjør 1364 årsverk. Innleide ressurser kommer i tillegg.

¹ Prop. 1 S (2015 –2016), 5.4 Opprettelse av ny etat for materiellinvestering og materiellforvaltning i forsvarssektoren.

Figur 1:
Organisasjonskart per 31.12.2017

KAPITTEL II
INTRODUKSJON TIL VIRKSOMHETEN OG HOVEDTALL

VI UTRUSTER FORSVARET: Forsvarsmateriell arbeider kontinuerlig med alt fra soldatens personlige bekledning til stridsvogner, ubåter, kampfly og teknologiske løsninger.

Vi skal være til å stole på. Etterrettelighet i alt vi gjør og integritet i leverandørrelasjoner er helt avgjørende for å forvalte samfunnets verdier på en tilfredsstillende måte.

Visjon, misjon og verdier

Forsvarsmateriell har en visjon, en misjon og et sett verdier som fungerer som plattform for vårt virke. Dette sikrer en felles retning og utvikling av holdninger, etikk og ledelse. Visjonen vår er *relevant og tidsriktig*. Alle oppgavene våre skal utføres og leveres til rett tid, de skal være relevante, og innholdet skal være i tråd med formålet. Når visjonen blir en realitet, er den av stor verdi både for kundene og oss selv.

Misjonen vår handler om hva Forsvarsmateriell faktisk gjør, og hva som er formålet med virksomheten. Vår misjon er: *Vi utrustrer Forsvaret*.

Verdiene våre er *integritet, respekt og ansvar*. Disse skal prege kulturen i virksomheten, med integritet som den førende verdien. Vi skal være til å stole på. Etterrettelighet i arbeidet og integritet i leverandørrelasjoner er helt avgjørende for å forvalte samfunnets verdier på en tilfredsstillende måte.

For å sikre en høy etisk standard i virksomheten har vi innført et integritetsprogram. Dette er et opplæringsprogram som består av tre hovedkomponenter, verdigrunnlag, etiske retningslinjer og anti-korrupsjonsprogram, samt to støttekomponenter, kompetansebygging og integrering i HR-prosesser.

Integritetsprogrammet evalueres en gang i året. Evalueringen gjøres i form av en modenheitsvurdering som dekker områdene kontrollmiljø, risikovurdering, kontrollaktiviteter, oppfølgingsaktiviteter og informasjon og kommunikasjon.

Senter for integritet i forsvarssektoren (SIFS) støtter oss i gjennomføringen av integritetsprogrammet. Med integritet som en av de tre kjerneverdiene har

vi i Forsvarsmateriell klart sammenfallende mål med senteret. SIFS er et kompetansesenter for godt styresett, integritetsbygging og antikorrupsjon for alle etatene i forsvarssektoren.

Samarbeid i forsvarssektoren

God og effektiv samhandling med de fire øvrige etatene i forsvarssektoren – Forsvaret, Forsvarsbygg, Forsvarets forskningsinstitutt og Nasjonal sikkerhetsmyndighet er en forutsetning både for å løse Forsvarsmateriells og sektorens oppdrag. Etablerte samhandlingsarenaer mellom etatene legger til rette for effektiv utveksling av informasjon og samarbeid om sentrale leveranser.

Forsvarsmateriell samarbeider tett med Forsvaret. Forsvaret er bruker av materiellsystemene som Forsvarsmateriell fremskaffer, og Forsvarets krav er grunnlaget for hvordan Forsvarsmateriell planlegger investeringsprosjektene. Forsvaret og Forsvarsmateriell har inngått en overordnet avtale som regulerer leveransene mellom etatene. I tillegg er det etablert samhandlingsavtaler mellom Forsvarsmateriells leveranseavdelinger og forsvarsgrenene. Disse beskriver hovedleveransene og Forsvarsmateriells bidrag til Forsvarets enheter og støtte til operativ evne.

Forsvarsmateriell bruker flere av Forsvarets felles-tjenester som direkte støtte i daglige aktiviteter, blant annet Forsvarets regnskapsadministrasjon, Forsvarets lønnsadministrasjon og Forsvarets arkivtjeneste. ■

Hovedtall 2017

	TILDELING	REGNSKAP	UTNYTTELSESGRAD	ANDEL
Samlet tildeling post 01–99	13 829 854	13 291 151	96%	100%
Investeringsutgifter post 44–75	12 155 515	11 623 314	96%	87%
Driftsutgifter post 01–29	1 674 339	1 667 837	100%	13%
Lønnsandel av driftsutgifter		1 208 741		68%
Antall årsverk		1 364		
Lønnsutgifter per årsverk		886		

Tabell 1:
Hovedtall 2017, i 1 000 kr

omarbeidet*

	31.12.2017	31.12.2016
Eiendeler	22 415 008	21 189 742
A. Anleggsmidler	159 952	149 735
I Immaterielle eiendeler	0	0
II Varige driftsmidler	159 952	149 735
III Finansielle anleggsmidler	0	0
B. Omløpsmidler	22 255 056	21 040 007
I Beholdninger av varer og driftsmateriell	14 468 969	13 739 775
II Fordringer	7 786 087	7 300 232
III Bankinnskudd, kontanter og lignende	0	0
C. Statens kapital	-21 736 217	-20 634 952
I Virksomhetskapital	0	0
II Avregninger	-7 107 296	-6 745 442
III Statens finansiering av immaterielle eiendeler og varige driftsmidler	-159 952	-149 735
III Statens finansiering av beholdninger	-14 468 969	-13 739 775
D. Gjeld	-678 791	-554 790
I Avsetning for langsiktige forpliktelser	0	0
II Annen langsiktig gjeld	0	0
III Kortsiktig gjeld	-678 791	-554 790

Tabell 2:
Balanse 2017, i 1000 kr

* se del VI vedrørende omarbeiding.

III

Årets aktiviteter og resultater

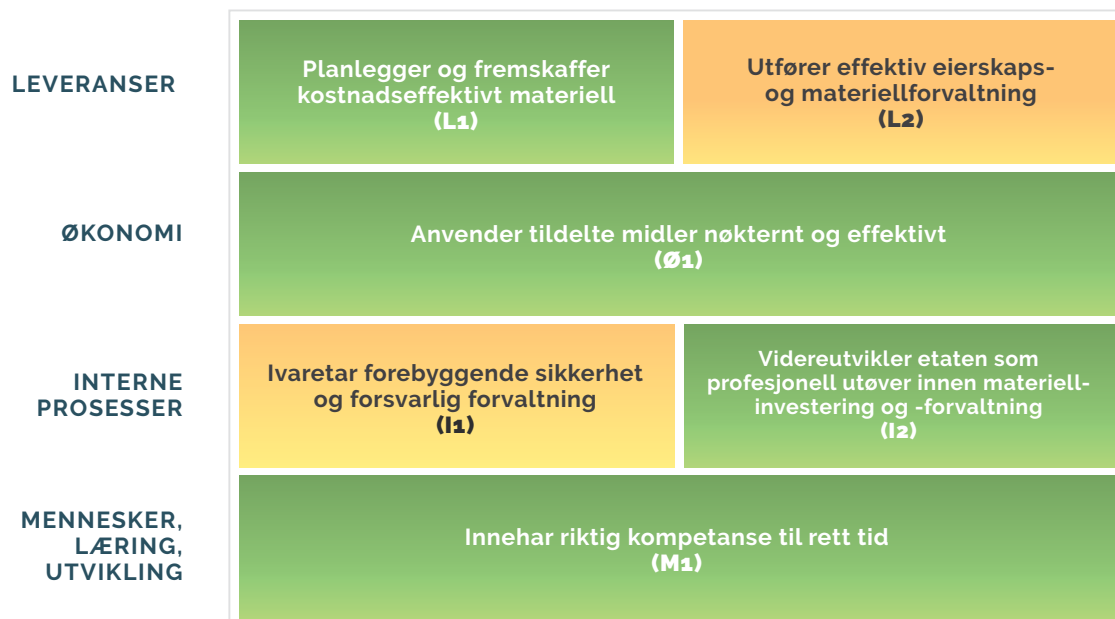
Vi oppnådde tilfredsstillende på fire mål
og mindre tilfredsstillende på to mål.

SAMLET VURDERING

TOMMEL OPP: Luftforsvaret mottok sitt første nye AW101 redningshelikopter i november 2017.

Forsvarsmateriells måloppnåelse

Figur 2:
Status for måloppnåelse i 2017

VURDERINGSKRITERIER

Status GRØNN: «Meget tilfredsstillende» – er satt når målet er nådd eller vil bli nådd.

Oppfølging: Statusbeskrivelsen kan tas til etterretning.

Status LYS GRØNN: «Tilfredsstillende» – er satt når målet i stor grad er nådd eller sannsynligvis kommer til å bli nådd. Mindre avvik i måloppnåelse kan aksepteres.

Oppfølging: Statusbeskrivelsen kan tas til etterretning.

Status GUL: «Mindre tilfredsstillende» – er satt når det er mangler i måloppnåelsen eller forsinkelser, når det er mindre sannsynlig at forventningene kan innfris.

Oppfølging: Korrigerende tiltak kan være påkrevet og bør diskuteres i ledelsen.

Status RØD: «Ikke tilfredsstillende» – er satt når det er alvorlige mangler i mål-oppnåelsen eller vesentlige forsinkelser. Forventningene innfris mest sannsynlig ikke.

Oppfølging: Beslutning om iverksettelse av tiltak må tas.

Forsvarsmateriells oppdrag er gitt i Forsvarsdepartementets iverksettelsesbrev til langtidsplanen med presiseringer, endringer og tillegg for 2017. Forsvarsdepartementet har etablert et overordnet målbilde for Forsvarsmateriell som utgjør rammeverket for etatsstyringen.

Forsvarsmateriell har hatt seks strategiske mål med tilhørende styringsparametere for 2017.

Forsvarsmateriell har samlet sett oppnådd tilfredsstillende måloppnåelse i 2017, med statusen tilfredsstillende på fire mål og mindre tilfredsstillende på to mål, se figur 2.

Leveransemålene L1 og L2 dekker Forsvarsmateriells hovedoppgaver og omfatter de tre hovedprosessene å fremskaffe, forvalte og utfase materiell. Hovedoppgavene er å planlegge og fremskaffe materiellkapasiteter samt å levere sikkert, kostnadseffektivt materiell som er tilgjengelig for bruk i Forsvaret og øvrige etater. For å nå økonomimålet Ø1 må vi overholde rammer innenfor driften av virksomheten og i investeringsprosjektene. Mål I1 og I2, som gjelder interne prosesser, skal sikre at midler brukes effektivt, at materielle verdier forvaltes på en forsvarlig måte, og at virksomheten videreutvikles. Mål M1, som gjelder

mennesker, læring og utvikling, danner grunnlaget for rett kompetanse og effektiv forvaltning av personellet, som er en forutsetning for hovedleveransene.

Forsvarsmateriell har gjennom 2017 lagt vekt på å bidra best mulig til Forsvarets operative evne ved å investere i nytt materiell og forvalte materialet i drift. Vi har videreutviklet etaten gjennom kompetansedreining, optimalisering og effektivisering i tråd med planene.

Måloppnåelsen er tilfredsstillende på følgende strategiske mål:

- **L1:** Planlegger og fremskaffer kostnadseffektivt materiell
- **Ø1:** Anvender tildelte midler nøkternt og effektivt
- **I2:** Videreutvikler etaten som profesjonell utøver innen materiellinvestering og forvaltning
- **M1:** Innehar riktig kompetanse til rett tid

Måloppnåelsen er mindre tilfredsstillende på følgende strategiske mål:

- **L2:** Utfører effektiv eierskaps- og materiellforvaltning
- **I1:** Ivaretar forebyggende sikkerhet og forsvarlig forvaltning

Mål L1: Planlegge og fremskaffe kostnadseffektivt materiell

Samlet vurdering av måloppnåelsen:
VI LEVERER TILFREDSSTILLENDE.

Forsvarsmateriell har i 2017 gjennomført anskaffelser til Forsvaret innenfor etatens økonomiske rammer. Investeringsporteføljen består av i underkant av 160 prosjekter. Over 25 investeringsprosjekter var under planlegging i 2017, mens 27 prosjekter ble avsluttet.

Den største investeringen i 2017 har vært anskaffelsen av F-35-kampfly. Investeringsutgiftene til kampfly var 7,7 mrd. kroner og utgjør 63 prosent av Forsvarsmateriells samlede tildeling til investeringer.

Utover kampflyprogrammet er CV90-kampvogner til Hæren, NH90-helikopter og et nytt logistikk- og støttefartøy til Sjøforsvaret de største pågående investeringene. Forsvarsmateriell støtter anskaffelsen av nye redningshelikoptre og mottok ett AW101-redningshelikopter i 2017. Justis- og beredskapsdepartementet er prosjekteier og prosjektansvarlig.

For å sikre at den tekniske tilgjengeligheten opprettholdes, og at materiellsystemene forblir relevante, har vi gjennomført fortløpende oppdaterings- og oppgraderingsprosjekter på materiell i daglig bruk. Dette gjelder for eksempel oppdateringer av fregatter i Fridtjof Nansen-klassen og undervannsbåter i ULA-klassen.

Produksjonen av beslutningsdokumentasjon er intensivert i takt med langtidsplanens satsing på investeringer i nytt materiell til Forsvaret. Forsvarsmateriell har gjen-

nomført kontraktsarbeid og bestillinger med anskaffelsesprotokoll i 1500 saker i løpet av 2017. Vi forvalter cirka 550 kontrakter, rammeavtaler og pågående avrop som er knyttet til aktive investeringsprosjekter. I mars ble avtalen om å anskaffe fem P-8A Poseidon maritime patruljefly inngått med amerikanske myndigheter. Dette var årets største kontraktsinngåelse. På slutten av året signerte Forsvarsmateriell en kontrakt med det sørkoreanske firmaet Hanwha Land Systems om anskaffelse av nytt artilleri til Hæren. Dette er det første av flere prosjekter etter Stortingets behandling av Landmaktsproposisjonen³. Forsvarsmateriell har i løpet av året inngått flere kontrakter om fremtidige leveranser til en samlet verdi av mer enn 13 mrd. kroner. Tabell 3 gir en oversikt over nye kontrakter eller rammeavtaler med en estimert verdi på mer enn 100 mill. kroner som er inngått i 2017. Forsvarsmateriell har overført materiell til en verdi av 8 mrd. kroner til Forsvaret i 2017. Den største overføringen er seks F-35-kampfly til en verdi av 5,5 mrd. kroner til Luftforsvaret. Flere varianter av CV90-kampvogner til 1,5 mrd. kroner er overført til bruk i Hæren.

Det har av ulike årsaker oppstått forsinkelser i enkelte prosjekter, der hovedtyngden skyldes leverandører som ikke klarer å overholde leveransene sine. Eksempel på forsinkede leveranser er NH90-helikopter, et delsystem til CV90-kampvogner, logistikkfartøy og IVECO patruljekjøretøy.

Samlet sett vurderes situasjonen i investeringsporteføljen som tilfredsstillende.

³ Prop. 2 S (2017-2018) – Videreutviklingen av Hæren og Heimevernet

Den største investeringen i 2017 har vært anskaffelsen av F-35-kampfly. Investering utgiftene til kampfly var 7,7 mrd. kroner.

Tabell 3:
Kontrakter over 100 mill. kr inngått i 2017

LEVERANSE	LEVERANDØR	VERDI
Maritime patruljefly	US Government	10 500 mill. kr
Nytt artilleri 155 mm	Hanwha Land Systems	1 778 mill. kr
Håndvåpenammunisjon	Nammo Sweden AB	832 mill. kr
Multirolle tank- og transportfly (MRTT) – internasjonalt samarbeid	NATO Support and Procurement Agency	210 mill. kr
Reservedeler til kampsystem (AEGIS) fregatt	US Government	183 mill. kr
Unmanned Aerial Vehicle (UAV)	US Government	168 mill. kr
Våpenstasjon Sea Protector	Kongsberg Defence & Aerospace AS	158 mill. kr
Reservedeler til NH90-helikopter	NHIndustries	152 mill. kr
Programvareintegrasjon til kampsystem AEGIS av IFF («identification, friend or foe»)	US Government	140 mill. kr

INTERNASJONALT MATERIELLSAMARBEID

Forsvarsmateriell følger opp internasjonalt materiell-samarbeid og bistår Forsvarsdepartementet med å støtte norsk forsvarsindustri i tråd med Nasjonal forsvars-industriell strategi⁴ og Stortingets behandling av denne.

Gjennom avtaler om industrielt samarbeid med internasjonale leverandører bidrar vi med å støtte norsk industri med å få internasjonal markedsadgang. På oppdrag fra Forsvarsdepartementet har vi fremforhandlet to industrisamarbeidsavtaler, såkalte gjenkjøpsavtaler, med utenlandske leverandører i 2017. Den totale gjenkjøpsforpliktelsen for disse avtalene er 1,7 mrd. kroner. Arbeidet med å fremforhandle industrisamarbeidsavtaler med tysk industri knyttet til anskaffelsen av nye undervannsbåter ble startet i 2017.

Hele porteføljen på 28 løpende industrisamarbeidsavtaler hadde ved årsskiftet en total forpliktelse på 7,7 mrd. kroner. Aktiviteter i norsk industri som følge av industrisamarbeidsavtalene ble i 2017 innrapportert til en verdi av 3,6 mrd. kroner. Avtalene berører mange norske bedrifter over hele landet.

NORDISK FORSVARSSAMARBEID

Gjennom det nordiske forsvarsmateriellsamarbeidet innenfor Nordic Defence Cooperation (NORDEFECO) har Norge, Danmark, Sverige og Finland blitt enige om å anskaffe uniformer sammen. Norge leder dette prosjektet.

Det ble foretatt en felles utlysning sent i 2017, den første i sitt slag i denne størrelsen i felles-nordisk regi. Kontrakten vil for Norge ha en verdi på mellom 500 og 900 mill. kroner over syv år. For alle de fire nordiske landene vil kontraktsverdien være anslagsvis 2–3 mrd. kroner. Kontraktene skal etter planen inngås i 2019/2020 med leveranser fra 2021 og utover.

I tillegg har Forsvarsmateriell bidratt til og støttet arbeidet med å få på plass en permanent utdanningsordning for prosjektarbeid i de nordiske landene. Utdanningsordningen tar sikte på årlig å gi utpekt nøkkelpersonell en innføring i hvordan de fire nasjonene jobber nasjonalt, og i hvordan man kan jobbe i NORDEFECO for å hente ut felles gevinster.

⁴ Meld.St.9 (2015–2016) Nasjonal forsvarsindustriell strategi

Mål L2: Utfører effektiv eierskaps- og materiellforvaltning

Samlet vurdering av måloppnåelsen:

**VI LEVERER MINDRE
TILFREDSSTILLENDE.**

Forsvarsmateriells eierskaps- og materiellforvaltning skal bidra til at Forsvaret har sikkert, tilgjengelig og relevant materiell som understøtter Forsvarets operative evne. I tillegg skal denne forvaltningen være effektiv i forhold til intern ressursbruk og medvirke til en mest mulig kostnadseffektiv materielldrift i Forsvaret.

Moderniseringen av Forsvaret innebærer at eldre utgående materiellsystemer videreføres samtidig som nye komplekse systemer fases inn for å opprettholde den operative evnen. Samlet sett innebærer dette økt press på drifts- og forvaltningsressursene i Forsvaret og Forsvarsmateriell. Forsvaret og Forsvarsmateriell har

sammen prioritert innsatsen innenfor dette området.

Forsvarsmateriell har evnet å respondere på ulike materiellhendelser i 2017 på en tilfredsstillende måte. En aldrende portefølje innenfor enkelte områder, blant annet landmateriell, medfører imidlertid at innsatsen antakelig må økes for at materiellet skal være tilgjengelig. Det samme gjelder innføringen av NH90, hvor tilgjengeligheten i 2017 har vært betydelig lavere enn planlagt.

Samarbeidet med Forsvaret har resultert i raskere saksbehandling og betydelig reduksjon i antall utestående materiellrelaterte avvik. Rapporteringsrutinene mellom Forsvaret og Forsvarsmateriell er etablert, og beslutningsprosessen og saksbehandlingen er effektivisert.

Forsvarsmateriell ivaretar beredskapsmessige forhold innenfor etatens ansvarsområde. Vi har startet

Moderniseringen av Forsvaret innebærer at eldre utgående materiellsystemer videreføres samtidig som nye komplekse systemer fases inn for å opprettholde den operative evnen. Forsvaret og Forsvarsmateriell har sammen prioritert innsatsen.

- ▶ planlegging og forberedelser av støtten til øvelsen Trident Juncture 2018. Høsten 2017 ble det gjennomført en egen beredskapsdag for å heve kompetansen og forståelsen av Forsvarsmateriells bidrag til Forsvarets operative evne.

En av Forsvarsmateriells hovedoppgaver er å forvalte materiell. Det er viktig å videreutvikle denne prosessen for å oppnå den ønskede effektiviseringen for etaten og for Forsvaret.

Sentralt står etableringen av et felles rammeverk med prosessbeskrivelse, standardiserte maler, flyt-effektiv oppgaveløsning og verktøyunderstøttelse. På overordnet nivå er rammeverket etablert, med blant annet konkretisering av innholdet i en teknisk- og forvaltningsmessig godkjenning som skal følge med hovedmateriellet når det overleveres til Forsvaret. Det er etablert maler og prosedyrer for overføring av materiell til drift. I 2018 vil en enhetlig praksis rundt dette bli prioritert, både i egen etat og i Forsvaret.

I forbindelse med etableringen av Forsvarsmateriell ble det gjennomført et betydelig arbeid for å klargjøre roller, ansvar og myndighet i forhold til Forsvaret. Dette arbeidet har fortsatt i 2017, og det ble oppnådd en prinsipiell avklaring knyttet til oppfølgingen av skipssikkerhetsloven og luftfartsloven. Rollefordelingen er konkretisert i egne avtaler mellom sjef Sjøforsvaret og Forsvarsmateriell ved sjef Maritime kapasiteter, og sjef Luftforsvaret og Forsvarsmateriell ved sjef Luftkapasiteter. Forsvarsmateriell har også gått gjennom regelverk som etaten har ansvaret for, med det for øye å forenkle, oppdatere og fjerne det som er overflødig. Dette arbeidet videreføres i 2018.

Forsvarsmateriell har etablert en fagmyndighet for håndtering av søknader om forsvarsunntak fra det europeiske kjemikalierregelverket REACH og CLP-forordningen om klassifisering og merking av kjemikalier.

Felleskapasiteter fikk ansvaret for koordineringen av unntakssøknader fra forsvarssektoren og industrien.

Arbeidet med å forbedre systemunderstøttelsen innenfor materiellforvaltningen ble videreført i 2017. Forsvaret satte i drift store deler av land-, felles- og IKT-materiellet i det felles forvaltningssystemet FIF 3.0 (SAP). Forsvaret begynte også på arbeidet med å overføre komplekse materiellsystemer i Sjø- og Luftforsvaret. Ansvaret for den videre driftssettingen av materiell i SAP ble fra 1. januar 2018 overført til Forsvarsmateriell med støtte fra Forsvaret. Overføringen av komplekse våpensystemer har vist seg å være krevende og har fordret en felles innsatsgruppe fra Forsvaret og Forsvarsmateriell. Vi må regne med betydelig innsats fremover for å fullføre driftssettingen.

Materielldataportalen ble lansert i mai. Dette er en ny systemunderstøttelse som effektiviserer dataforvaltningen og bygger bro mellom ulike informasjons- og datasystemer for å gi en bedre forvaltning.

Etableringen av en selvstendig regnskapsløsning for Forsvarsmateriell har ført til at det ble etablert en egen lagerstruktur for prosjektmateriell. Selve lagerhåndteringen utføres av Forsvarets logistikkorganisasjon på vegne av Forsvarsmateriell.

Når det gjelder oppgaven med å utfase materiell, har hovedinnsatsen vært rettet mot å oppdatere rutiner og etterleve disse. Videre har vi støttet Forsvarets gjennomgang av gamle avhendings saker. Høsten 2017 ble det inngått en ny rammeavtale, slik at avhendingen av materiell som skal destrueres, kan fortsette. I tillegg har Forsvaret utarbeidet en utrangeringsplan som Forsvarsmateriell skal konkretisere i en egen avhendingsplan i løpet av 2018. Det må forventes økt ressursinnsats utover i langtidsplanperioden for å få god fremdrift i utfasingen av gammelt materiell.

Forsvarsmateriells aktiviteter er gjennomført innenfor gitte tildelinger, og måloppnåelsen er tilfredsstillende.

Mål Ø1: Anvender tildelte midler nøkternt og effektivt

Samlet vurdering av måloppnåelsen:
VI LEVERER TILFREDSSTILLENDE.

Forsvarsmateriell hadde i 2017 en samlet tildeling på 13,9 mrd. kroner fordelt på investerings- og drifts-kapitlene 1760/4760 og 1761/4761. Av samlet tildeling var 12,2 mrd. kroner til investeringer og 1,7 mrd. kroner til driftsutgifter. Investeringsandelen tilsvarer 88 prosent av total tildeling.

Forsvarsmateriell benyttet 13,3 mrd. kroner, noe som utgjør 96,1 prosent av samlet tildeling. Investeringsandelen av de samlede utgiftene var 11,6 mrd. kroner og utgjør 95,6 prosent av tildelingen for 2017. Investeringene i nye kampfly utgjør 7,7 mrd. kroner og øvrige investeringer 3,8 mrd. kroner. Hovedårsakene til at hele tildelingen ikke ble anvendt, er at planlagte utbetalinger knyttet til nasjonal våpenutvikling og leveranser av NH90-helikopter med reservedeler som var planlagt mot slutten av året, ble skjøvet over til 2018. Mindreforbruket søkes overført til 2018.

Forsvarsmateriells driftsutgifter i 2017 var 1,67 mrd. kroner. Det utgjør 99,7 prosent av tildelingen.

Forsvarsmateriells aktiviteter er gjennomført innenfor gitte tildelinger, og resultatet er samlet sett tilfredsstillende ut fra Forsvarsdepartementets krav.

STØRST: Logistikkfartøyet «Maud» hadde sin jomfrutur under fartøyetts første sjøtest i Sør-Korea 22. desember 2017.

Innføring av periodisert virksomhetsregnskap er en stor og krevende endring. I 2017 ble det lagt ned et omfattende arbeid for å forbedre regnskapskvaliteten og etablere et helhetlig internkontrollsystem.

Mål I1: Ivaretar forebyggende sikkerhet og forsvarlig forvaltning

Samlet vurdering av måloppnåelsen:

**VI LEVERER MINDRE
TILFREDSSTILLEND.**

FORSVARLIG FORVALTNING

Forsvarsmateriell har i 2017 hatt felles økonomi-system med Forsvaret. Forsvarsmateriell fikk i 2016 i oppdrag fra Forsvarsdepartementet å etablere en egen regnskapsløsning fra og med virksomhetsåret 2018. Det har i 2017 vært brukt betydelige ressurser på dette, og et nytt system ble satt i drift 2. januar 2018.

Innføring av periodisert virksomhetsregnskap innebar en stor og krevende endring. Revisjonen av virksomhetsregnskapet for 2016 avdekket regnskaps- og kontrollmessige utfordringer. Det ble derfor etablert en tiltaksplan for å møte disse utfordringene. I 2017 ble det lagt ned et omfattende arbeid for å

forbedre regnskapskvaliteten og etablere et helhetlig internkontrollsystem. Internkontrollen er nå systematisert og dokumentert i tråd med rammeverket for helhetlig risikostyring og internkontroll (COSO⁵).

Avhending er gjennomført innenfor rammene gitt av Forsvarsdepartementet. Materiell som ikke lenger skal brukes av Forsvaret, blir faset ut gjennom salg fra nasjon til nasjon, donasjon eller destruksjon. I 2017 ble det inngått og tatt i bruk nye rammeavtaler for destruksjon av forskjellig materiell og ammunisjon.

Forsvarsmateriell har ingen merknader fra Riksrevisjonen innenfor anskaffelsesområdet. Det er heller ikke avsagt negative rettsavgjørelser eller avgjørelser i Klagenemnda for offentlige anskaffelser i perioden.

Forsvarsmateriell har lagt ned mye arbeid med å forankre og utarbeide skriftlige internkontrollrutiner i 2017. Det gjenstår fremdeles en del arbeid på området for å sikre forsvarlig forvaltning. Måloppnåelsen vurderes derfor som mindre tilfredsstillende.

⁵ The Committee of the Sponsoring Organizations of the Treadway Commission

FOREBYGGENDE SIKKERHET

Intil ny instruks for sikkerhetstjenesten i forsvarssektoren foreligger, støtter Forsvarsmateriell seg på det arbeidet som utføres av Forsvaret og Forsvarets sikkerhetsavdeling.

Forsvarsmateriell har brukt betydelige ressurser på å kartlegge etatens sikkerhetsrisiko, og tiltak er identifisert. I tillegg har Forsvarets forskningsinstitutt vært engasjert for å kartlegge sikkerhetstilstanden og sikkerhetskompetansen i etaten. Dette arbeidet har vært viktig for å dokumentere status og bidrar til premisene for kompetansebygging innenfor forebyggende sikkerhet. Forsvarsmateriell utvikler nå en utdanningsplan med årlige kurs for alle ansatte tilpasset den enkeltes behov.

Det arbeides aktivt for å bygge en sikkerhetskultur i

organisasjonen ved å sende ut informasjon regelmessig og gjennomføre kompetansehevingstiltak på alle nivåer i organisasjonen. Forsvarsmateriell gjennomfører sikkerhetsbrifing for alle nyansatte fire ganger i året samt for deltakere på prosjektlederkurset PRINSIX. Ansatte kan også delta i jevnlig sikkerhetsbrifinger for å øke forståelsen for forebyggende sikkerhetstjenester.

Forsvarsmateriell deltok i gjennomføringen av forsvarssektorens sikkerhetsdag i samarbeid med øvrige aktører.

Sikkerhet er et fast punkt på agendaen for ledergruppens regelmessige møter.

Forsvarsmateriell har deltatt aktivt i arbeidet med å utarbeide en instruks for sikkerhetstjenesten i forsvarssektoren.

UTRUSTET: Soldat fra Heimevernets innsatsstyrke Derby under øvelse i bebygde områder.

Det er lagt ned en betydelig innsats for å tilpasse organisasjonsstrukturen, utvikle mer effektive arbeidsformer, heve kompetansen og forbedre arbeidsprosessene.

Mål I2: Videreutvikle etaten som profesjonell utøver innen materiellinvestering og -forvaltning

Samlet vurdering av måloppnåelsen:
VI LEVERER TILFREDSSTILLENDE.

Forsvarsmateriell videreutvikler etaten i henhold til føringer gitt av Forsvarsdepartementet og en plan for den videre utviklingen i perioden 2017–2020. En viktig del av denne planen er en egen tiltaks- og gevinstrealiseringsplan som skal gi konkrete effektiviseringsgevinster i perioden. Det er lagt ned mye arbeid for å tilpasse organisasjonsstrukturen, utvikle mer effektive arbeidsformer, heve kompetansen og kontinuerlig forbedre arbeidsprosessene.

Av tiltak som har gitt effekt i 2017, kan vi nevne at kontraktsavdelingene i Landkapasiteter og Felleskapasiteter er slått sammen som en prøveordning. Hensikten er å øke profesjonaliseringen og utnytte ressurser på tvers av kapasitetene. Dette har bidratt til å gjøre avdelingene mer robuste.

Det jobbes kontinuerlig med å identifisere ytterligere tiltak ut over tiltaks- og gevinstrealiseringsplanen. Et eksempel på nye tiltak er effektivisering internt i Maritime kapasiteter, og da med vekt på å profesjonalisere egen innkjøpsorganisasjon. Dette arbeidet har gitt gevinster i størrelsesorden tre millioner kroner i 2017.

Forsvarsmateriell har forbedret den interne virksomhetsstyringen innenfor blant annet økonomi og regnskap, sikkerhet og beredskap og selve styringsystemet. Vi har også utviklet og implementert et direktiv for virksomhetsstyring. Videre er det satt i gang tiltak for å forbedre kompetansestyringen på tvers av organisasjonen.

Forsvarsmateriell og Forsvaret er gjensidig avhengige av hverandres støtte for å kunne løse pålagte oppgaver. Samhandlingen er regulert gjennom avtaler som presiserer hva Forsvarsmateriell skal bidra med for å støtte Forsvarets operative evne og beredskap. Vi har gjennomført en årlig evaluering mellom Forsvarsmateriell og Forsvaret, der hensikten er å evaluere leveranser og samhandlingen mellom etatene. Dette er et av flere grep vi tar for kontinuerlig å forbedre oss.

Forsvarsmateriell får i all hovedsak positive tilbakemeldinger når det gjelder det overordnede inntrykket av kvaliteten på leveranser og etatens tilrettelegging for godt samarbeid. Tilbakemeldingene viser at noen områder har et forbedringspotensial. Arbeidet med å finne ut hvordan vi skal bli bedre på disse områdene fortsetter. Ett av disse er rådgivningsfunksjonen, som vi ser frem til å utvikle videre.

Fremdriften i gjennomføringen av planen for videreutvikling vurderes å være tilfredsstillende.

Medarbeiderundersøkelsen for 2017 viser at Forsvarsmateriell har medarbeidere med høyt engasjement og vilje til stor arbeidsinnsats.

Mål M1: Innehar riktig kompetanse til rett tid

Samlet vurdering av måloppnåelsen:
VI LEVERER TILFREDSSTILLENDE.

Forsvarsmateriell er en virksomhet med økende oppdragsmengde. Arbeidsoppgavene fordeler seg over et stort spekter. Vi gjennomfører noen av landets mest krevende anskaffelsesprosesser og arbeider med det siste innenfor militær teknologi. Dette krever høy kompetanse i alle ledd. Kompetansen må dessuten være tilgjengelig når prosjektene krever det.

Forsvarsmateriell har hatt en økning i antall ansatte i 2017. Etaten har nå 1372 medarbeidere, og 86 prosent av våre ansatte har høyere sivil eller militær utdanning, med hovedvekt innenfor naturvitenskapelige/tekniske fag.

Vi har arbeidet spesielt med å styrke kompetansen og kapasiteten innenfor rekruttering og utvalg av medarbeidere. Samtidig forsøker vi å redusere

tiden en ansettelse tar. Forsvarsmateriell har en god søknadsmengde på sivile stillinger. Dette indikerer at etaten er en attraktiv arbeidsgiver.

Medarbeiderundersøkelsen for 2017 viser dessuten at Forsvarsmateriell har medarbeidere med høyt engasjement og vilje til å legge ned en stor arbeidsinnsats.

Forsvarets forskningsinstitutt har gjennomført en kompetansekartlegging i Forsvarsmateriell i 2017. I kartleggingen kommer det frem at hele 80 prosent av våre ansatte mener at de får benyttet utdanningen sin i noen eller stor grad i jobben. Resultatene fra denne undersøkelsen vil bli brukt i det videre arbeidet med kompetanseplanlegging.

Sykefraværet lå på 3,2 prosent i 2017. Dette er godt under gjennomsnittet i offentlig sektor. Forsvarsmateriell har etablert en samarbeidsavtale med NAV om inkluderende arbeidsliv med varighet ut 2018.

Samlet sett vurderes måloppnåelsen som tilfredsstillende for 2017. ■

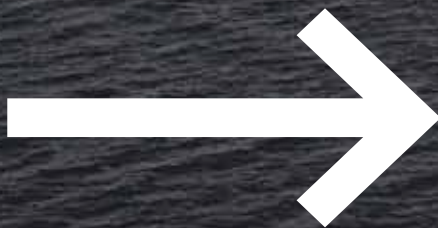
KOMMUNIKASJON: Soldat fra sambandsbataljonen på øvelse.

IV

Styring og kontroll i virksomheten

SAMKJØRT: Noen av sjøforsvarets fartøyer i formasjon utenfor Bodø under øvelse Flotex 2017.

Basert på resultatene fra egenvurderinger og internrevisjonens overordnede uttalelse anser Forsvarsmateriell at den samlede styringen og kontrollen er god og tilpasset virksomhetens egenart, risiko og vesentlighet.

I iverksettelsesbrevet fra Forsvarsdepartementet gir mål, oppdrag, føringer og rammer for virksomhetsåret. Den totale oppgaveporteføljen omfatter også faste oppgaver og egeninitierte oppgaver.

Oppgavene ivaretas av leveranseavdelingene, og direktøren gir tydelige føringer i mål- og resultatavtaler med lederne.

Grunnlaget for den overordnede vurderingen er todelt:

- a) vurderinger basert på omfattende egenvurderinger
- b) overordnet uttalelse fra Forsvarsmateriells internrevisjon

Mål-, resultat- og risikostyring

Forsvarsmateriell styrer virksomheten gjennom mål-, resultat og risikostyring. Styring og oppfølging tilpasses virksomhetens egenart, risiko og vesentlighet. Forsvarsmateriell skal innenfor disponible ressursrammer realisere de målene og resultatkravene som Forsvarsdepartementet har fastsatt i iverksettelsesbrevet. Det strategiske målbildet blir brukt gjennomgående i den interne styringen og som grunnlag for rapportering til Forsvarsdepartementet. I løpet av året vurderer vi statusen for styringsparametere for hvert av målene. Denne statusen gir oss en indikasjon på graden av måloppnåelse. Målene vurderes i tillegg kvalitativt.

Risikostyring brukes som en integrert del av styrin-

gen mot fastsatte mål og resultatkrav. Risiko som kan hindre måloppnåelse, er identifisert og vurdert av alle leveranseavdelinger og stabsavdelinger. Nødvendige tiltak for å bedre måloppnåelsen er tatt inn i mål- og resultatavtalene til den enkelte leder. Måloppnåelse følges opp gjennom året, med vekt på risikostyring. Det gjennomføres egne risikovurderinger i investeringsprosjektene.

Internkontroll

I iverksettelsesbrevet fra Forsvarsdepartementet står det at prinsippene i rammeverket COSO skal legges til grunn for utvikling og vedlikehold av internkontrollen i Forsvarsmateriell. I 2017 ble det gjennomført et omfattende arbeid med å dokumentere og forankre internkontrollen etter COSO-prinsippene. Arbeidet resulterte i dokumentet «Beskrivelse av internkontrollsystemet i Forsvarsmateriell», som nå er integrert i styringssystemet.

Internkontrollsystemet skal til enhver tid omfatte en felles metode for gjennomføringen av Forsvarsmateriells internkontroll. I tillegg er det enkelte områder som er av så spesiell karakter at det er nødvendig å supplere informasjonen. I 2017 ble internkontrollen for kampflyanskaffelsen, som er spesielt krevende både med hensyn til organisering, omfang og kompleksitet, grundig analysert, forsterket og dokumentert.

Vi har fokus på å etterleve våre verdier og etiske retningslinjer, og har etablert et antikorrupsjonsprogram.

Integritetsprogrammet

I Forsvarsmateriell vektlegger vi å utvikle verdiene våre og organisasjonens etiske plattform. Alle i Forsvarsmateriell skal være godt kjent med – og etterleve – verdigrunnet vårt og de gjeldende etiske reglene.

Integritetsprogrammet består av tre hovedkomponenter: *verdigrunnlag, etiske retningslinjer og antikorrupsjonsprogram.*

Viktige aktiviteter i tilknytning til integritetsprogrammet i 2017 har vært som følger:

- gjennomføring av omfattende dilemma- trening hvor deltakerne har identifisert og drøftet relevante og konkrete etiske problemstillinger og dilemmaer
- utarbeidelse av etiske regler for ansatte og leverandører
- introduksjonsdag for nyansatte
- e-læringskurs om integritetsprogrammet for alle ansatte
- utforming av et helhetlig antikorrupsjons- program
- videreutvikling av informasjonssider på intranett og internett (forsvarsmateriell.com)
- utvikling av et seminar for personell med næringslivskontakt for å gjøre dem bevisst på hva de kan møte i samhandlingen med nærings- livet med hensyn til utfordringer, forventinger og løsninger (de tre første seminarene gjennomføres i begynnelsen av 2018.)

Effekten av arbeidet med integritet ble målt i med- arbeiderundersøkelsen i slutten av 2017. Følgende påstander var inkludert:

- 1) «I min avdeling/seksjon handler vi i samsvar med Forsvarsmateriells verdier.»
- 2) «Jeg engasjerer meg for at vi skal etterleve våre verdier.»

På begge spørsmålene svarte 84 prosent at de er helt enig eller enig i påstanden. Resultatene fra med- arbeiderundersøkelsen indikerer at verdigrunnet er godt kjent i organisasjonen og i stor grad etterleves.

Riksrevisjonen

Forsvarsmateriell mottok en modifisert beretning for 2016-regnskapet, hvor Riksrevisjonen konkluderte med at de ikke kunne uttale seg om regnskapet. Forsvarsmateriell iverksatte umiddelbart et opp- følgingprogram med tiltak for å nå målet for 2017 om en modifisert beretning, hvor Riksrevisjonen kan uttale seg om regnskapet. Riksrevisjonen har blitt holdt orientert om oppfølgingprogrammets aktiviteter, gjennom status- og arbeidsmøter gjennom 2017.

En vesentlig del av Forsvarsmateriells regnskap omfatter anskaffelsen av nye kampfly. Det har vært avholdt særskilte møter med Riksrevisjonen for å synliggjøre hvordan internkontrollen knyttet til denne anskaffelsen er etablert.

Vi viser for øvrig til omtale i del VI Årsregnskap.

Overordnet vurdering av modenheten i styrings- og kontrollprosessene

Hele forsvarssektoren benytter den samme modellen for å vurdere modenhetsnivået i styrings- og kontrollprosessene og på den måten danner grunnlag for kontinuerlig forbedring av disse prosessene. Modellen brukes også som grunnlag for erklæringen om modenhet i styringen i denne delen av årsrapporten. Modellen tar utgangspunkt i en rekke anerkjente rammeverk, ikke minst COSO-rammeverkene for internkontroll og helhetlig risikostyring og rammeverket for forvaltning, styring og kontroll. Totalt sett består modellen av 26 ulike elementer.

Høsten 2017 ble det gjennomført en egenvurdering av modenheten i styrings- og kontrollprosessene i Forsvarsmateriell. Gjennomsnittscore for hele etaten ble 3,3 på en skala fra 1 til 5. Det er omtrent det samme som i 2016. Resultatene fra egenvurderingene indikerer at risikostyring, arbeidsmiljø, kommunikasjon og informasjon er blant områdene med høy modenhet.

I sin årsrapport skriver Forsvarsmateriells internrevisjon: «Gjennom 2017 har etaten fortsatt arbeidet med å videreutvikle virksomhetsstyringen og det er jobbet med å dokumentere både hoved- og støtteprosesser. Mange styrende dokumenter er utarbeidet, men enkelte prosesser er ikke tilstrekkelig dokumentert. Det gjenstår også å etablere prosesser for å sikre og dokumentere etterlevelse.»

Internrevisjonen har evaluert modenheten i styrings- og kontrollprosessene for hvert av de 26 elementene i modellen. Konklusjonen er at organisasjonen er

relativt moden på områder som mål, resultat og risikooppfølging av planverket, evnen til å identifisere, vurdere og prioritere andre risikoer, medarbeider-tilfredshet og evnen til å dra nytte av eksterne kontroll- og tilsynsorganer. Mindre modne områder ved utgangen av 2017 er kompetanseforvaltning, IT-styring, policy og verktøy for organisatorisk læring og koordinering av kontrollfunksjonene.

Ifølge internrevisjonens vurdering er etatens modenhet innenfor styring og kontroller langt på vei formalisert. Internrevisjonen har lagt seg noe lavere enn gjennomsnittet i etatens egenvurderinger og gitt organisasjonen en samlet score på 3,0.

Varslingskanal

Etatens ansvar for å tilrettelegge for varslinger er ivaretatt gjennom en leveranseavtale med Forsvarsdepartementets internrevisjon. Saksbehandling av varsler følger retningslinjer for varsling i forsvarssektoren.

I løpet av 2017 kom det inn fire nye varsler til Forsvarsmateriells varslingskanal. En av sakene er avsluttet, og de tre andre var under saksbehandling ved årsskiftet. En av disse er senere avsluttet.

Forsvarsmateriell anser at systemet med varslingskanal fungerer, og at sakene behandles i henhold til retningslinjene. ■

V

Vurdering av fremtidsutsikter

TUNGT SKYTS: Leopard 2a4 stridsvogn fra Kampeskadronen ved Hærens våpenskole.

En overordnet vurdering tilsier at Forsvarsmateriell er rustet til å løse oppdraget som ligger i iverksettelsesbrevet for perioden 2017–2020.

Forsvarsmateriell skal bidra til at Forsvaret får tilgang til kosteffektivt og sikkert materiell i tråd med vedtatte langsiktige planer, og bidra til Forsvarets operative evne.

Langtidsplanen for forsvarssektoren⁶ står det at grunnpilarene for den videre utviklingen av forsvarssektoren er kampkraft og bærekraft. Forsvarsmateriell skal bidra til at Forsvaret får tilgang til kosteffektivt og sikkert materiell i tråd med vedtatte langsiktige planer. Slik skal Forsvarsmateriell bidra til at Forsvaret oppnår nødvendig reaksjonsevne, kampkraft og utholdenhet.

Dagens sikkerhetspolitiske utvikling stiller økte krav til Forsvarets operative aktivitet, og langtidsplanen legger derfor opp til å styrke den operative evnen, som også innebærer en styrking av materiellsiden. Videre skal forsvarsevnen opprettholdes over tid gjennom en kombinasjon av økte bevilgninger, strukturelle tiltak og kontinuerlig effektivisering. For Forsvarsmateriell innebærer dette at:

- leveringsevnen må forbedres ytterligere
- ressurser må frigjøres internt for nye oppgaver gjennom forbedring og effektivisering
- bevilgninger til gjennomføring av investeringer må økes i takt med nye oppdrag

I langtidsplanen omtales en rekke rammebetingelser og utviklingstrekk, blant annet på teknologisiden, som både gir muligheter og utfordringer knyttet til fremskaffelse og forvaltning av materiell. Dette er forhold som Forsvarsmateriell vil ta med seg i videreutviklingen av etaten og driften av virksomheten.

Langtidsplanen innebærer en betydelig økning i investeringer i nytt hovedmateriell til Forsvaret i perioden 2017–2020. Samtidig skal gammelt materiell driftes inntil nytt materiell er på plass. Forvaltningsmessig overføring av eksisterende materiellsystemer fra dagens materiellhåndteringssystem til det felles integrerte forvaltningssystemet FIF 3.0 vil kreve betydelige ressurser og kompetanse over en lengre periode.

Sentralt i oppdraget for 2017–2020 står krav til effektivisering innenfor materiellinvestering, materiellforvaltning og intern drift.

⁶ Prop. 151 S (2015–2016) Kampkraft og bærekraft. Langtidsplan for forsvarssektoren.

FORSKNING OG UTVIKLING

Teknologiutviklingen og utnyttelsen av forskning og utvikling generelt setter viktige premisser for gjennomføringen av Forsvarsmateriells virksomhet de kommende år.

Teknologiutviklingen innenfor en rekke områder som IKT, droner, ubemannede farkoster, sensorer, autonomi og 3D-utskrift med mer går nå veldig raskt. Denne teknologiutviklingen påvirker valg som skal gjøres når det gjelder fremskaffelse av nytt materiell, behov for raskere og hyppigere oppdateringer og oppgradering av eksisterende materiell og materiell-driften.

Det er avgjørende for Forsvarsmateriell å evne å dra nytte av den innsikten og kompetansen som allerede finnes blant forsvarssektorens aktører, som for eksempel Forsvarets forskningsinstitutt. Dette må gjøres som en fast del av Forsvarsmateriells hovedprosesser og i det enkelte materiellprosjekt.

Det er etablert en samhandlingsavtale mellom Forsvarsmateriell og Forsvarets forskningsinstitutt som legger grunnlaget for å videreutvikle samarbeidet. Denne avtalen skal videreutvikles ytterligere i løpet av 2018. I tillegg søker Forsvarsmateriell å utnytte analysekompetansen ved Forsvarets forskningsinstitutt til å forbedre egen drift.

Forsvarsmateriells strategiske målbilde for 2017–2020 videreføres, se figur 2.

Mål L1: Planlegger og fremskaffer kostnads-effektivt materiell

Langtidsplanen for 2017–2020 gir en betydelig økning i materiellinvesteringene. Anskaffelse av nye kampfly, nye undervannsbåter og maritime overvåkningsfly er prioritert i tillegg til at det i begynnelsen av perioden er viktig å få fullført en rekke pågående prosjekter. Forsvarsmateriell vil videreføre og forsterke de til-

takene som har vært satt i verk, for å håndtere en sterk økning i investeringer i nytt materiell til Forsvaret i langtidsperioden.

Forsvarsdepartementet legger opp til at materiellet som anskaffes, skal ha en nøktern, godt nok-til-nærming, og det skal fortrinnsvis anskaffes ferdig utviklet materiell. Forsvarsmateriell vil etablere fler-nasjonalt samarbeid med allierte og partnere der det er hensiktsmessig. Det skal også oppnås en kvalitetsforbedring og effektivisering av materiellinvesteringsprosessen. Vi skal arbeide aktivt for å få ned den samlede ressurs- og tidsbruken i gjennomføring av investeringsprosjektene.

Etter Stortingets behandling av Landmaktsproposisjonen⁷ er det identifisert en rekke prosjekter som skal understøtte Hæren, og som planlegges igangsatt fra og med 2018.

Forsvarsmateriell vil fullføre leveransene av Iveco lettspansret patruljekjøretøy. I løpet av 2018 vil bergingspanservogner bli overført til Hæren. Mottak av de første artilleriskytsene som kommer i 2019, skal forberedes i 2018. Gjennom 2018 starter leveranser av lastevogner, som gjennomføres i samarbeid med Sverige. Vi planlegger å inngå kontrakter for anskaffelse av feltvogner til Heimevernet i løpet av 2018.

Det nye logistikk- og støttefartøyet KNM «Maud» skal etter planen leveres i første halvår 2018. Forsvarsmateriell planlegger å signere kontrakt med en norsk leverandør for tre helikopterbærende kystvaktfartøyer som skal erstatte Nordkappklassen. Vi forbereder også signering av kontrakt på undervannsbåter i 2019. Anskaffelsen av undervannsbåter skjer i samarbeid med Tyskland.

Forsvarsmateriell vil motta seks F-35-kampfly i 2018. Serieleveransen videreføres i samme takt de kommende år. Flyene mottas i Norge, med påfølgende start av nasjonal operativ testing. Nasjonal utvikling av kanonammunisjon til F-35 samt utvikling av missilet Joint Strike Missile (JSM) fortsetter gjennom 2018. Vi forventer å motta flere NH90-helikopter i endelig konfigurasjon. Vi vil også motta nye redningshelikopter,

⁷ Prop. 2 S (2017–2018) – Videreutviklingen av Hæren og Heimevernet

Forsvarsmateriell skal være en krevende kunde, og pådriver for at industrien utvikler og produserer kosteffektive løsninger som tilfredsstillter sektorens behov.

---

som vil bli overført til redningstjenesten. Anskaffelsen ledes av Justis- og beredskapsdepartementet. Anskaffelsen av nye maritime patruljefly av typen P-8A Poseidon er satt i gang, og leveransene er planlagt 2022 og 2023.

I 2018 vil det bli gjennomført et omfattende arbeid for å kunne levere modernisert bekledning og utrustning i perioden 2020–2022. Forsvaret vil i løpet av 2018 bli tilført en større mengde nytt sanitetsutstyr som vil øke kapasiteten til å behandle syke og sårede.

Det legges opp til en betydelig satsing på IKT og systemer for kommunikasjon og ledelse i Forsvarssektoren. Den økte satsingen innenfor IKT-området omfatter også økt grad av digitalisering av hovedvåpenplattformene. Forsvarsmateriell vil der det er naturlig, samle beslektede prosjekter i programmer for å få større gjennomføringsevne, bedre koordinering og bedre utnyttelse av de samlede ressursene. Dette fordrer et tett samarbeid på tvers av forsvarssektoren og med norsk industri.

Vi vil fortsette med å støtte Forsvaret i reservedels-

anskaffelser og oppbygging av lagerbeholdninger gjennom hele perioden.

INDUSTRISAMARBEID

For å kunne omsette et økende investeringsvolum vil Forsvarsmateriell også i 2018 øke det strategiske samarbeidet med NATO, andre samarbeidsland, næringslivet og andre offentlige aktører.

Gjennom kompetanse, markedskunnskap og erfaring er vi en faglig rådgiver og bistår med operasjonalisering av nasjonal forsvarsindustriell strategi i forsvarssektoren. Et sentralt element her er å sikre god informasjonsutveksling mellom forsvarssektoren og norsk forsvarsindustri.

Forsvarsmateriell skal være en krevende kunde, slik at industrien utvikler og produserer kosteffektive løsninger som tilfredsstillter sektorens behov. Dette skal føre til at løsningene har potensial til å lykkes på ▶

Ved alle anskaffelser vurderer Forsvarsmateriell mulighetene for samarbeid med andre nasjoner, bilateralt eller flernasjonalt.

- ▶ det internasjonale markedet. Forsvarsmateriell vil bistå Forsvarsdepartementet med å ivareta norske sikkerhetsinteresser, blant annet gjennom industri-samarbeidsavtaler og gjenkjøp.

Store anskaffelser som kampfly, maritime patruljefly, ubåter og artilleri er med på å videreutvikle en kompetent og konkurransedyktig norsk forsvarsindustri. Norsk industri deltar som underleverandører i mange anskaffelser, samt får egne oppdrag basert på inngåtte gjenkjøpsavtaler. Dette bidrar til å sikre norsk industri markedsadgang til markeder som ellers er utilgjengelige. Samtidig bidrar en sterk norsk forsvarsindustri til å sikre nasjonens beredskapsevne.

FLERNASJONALT MATERIELLSAMARBEID

Ved alle anskaffelser vurderer Forsvarsmateriell mulighetene for samarbeid med andre nasjoner, bilateralt eller flernasjonalt. Stramme økonomiske

rammer, prisvekst på militært materiell i tillegg til felles sikkerhetsutfordringer gjør det naturlig å styrke det flernasjonale forsvarssamarbeidet innenfor både anskaffelser og drift. Flernasjonalt samarbeid kan bidra til besparelser for partene, gitt riktige rammebetingelser og enighet om krav og tidslinjer for anskaffelsen. Som eksempler skjer anskaffelsen av ubåter i samarbeid med Tyskland, uniformer gjennom det nordiske samarbeidet NORDEFCO og lastevogner sammen med Sverige. I tillegg deltar vi i NATO-infrastrukturprosjekter.

Flernasjonalt materiellsamarbeid, herunder bruk av NATOs anskaffelsesorganisasjon NATO Support and Procurement Agency, anses i økende grad som et viktig virkemiddel for å imøtekomme investeringsveksten og samtidig oppnå effekten av internasjonalt samarbeid på materiellområdet. Forsvarsmateriell deltar også i NATO-samarbeid innenfor de ulike forsvarsgrenenes domene for i økende grad å sikre felles materiellutvikling og samtidig bidra til kunnskapsdeling.

Mål L2: Utfører effektiv eierskaps- og materiellforvaltning

Forsvaret disponerer en stor og kompleks materiellportefølje. Innføringen av nytt materiell i langtidspanperioden samtidig som eksisterende materiell-systemer brukes mer, vil legge økt press på både materielldriften og -forvaltningen i Forsvaret og Forsvarsmateriell. Dette stiller større krav til effektivisering, men også økt ressursinnsats.

Effektiv materiellforvaltning er avgjørende for den operative evnen ved at det sikrer at materiellet er sikkert, tilgjengelig og relevant i levetiden. Effektiv materiellforvaltning er også avgjørende med tanke på ressursfrigjøring. Dette samarbeider Forsvaret og Forsvarsmateriell tett om. Måten vi utøver materiellforvaltningen på, må utvikles i takt med innfasingen av nye materiellsystemer og ny teknologi.

Forsvarsmateriell må videreutvikle evnen til å gi råd og utarbeide beslutningsgrunnlag for strategiske materiellprioriteringer som sikrer at materiellet er sikkert, tilgjengelig og relevant over levetiden. Raskere leveranser krever at samhandlingen mellom Forsvarsmateriells leveranseavdelinger og Forsvarets avdelinger forbedres ytterligere.

Arbeidet med å støtte effektiviseringen av materielldriften i Forsvaret videreføres. Som en viktig del av dette må materiellforvaltningen forbedres. En rekke

tiltak er påkrevd, blant annet økt bruk av sivil-militært samarbeid og forbedringer innenfor Forsvarsmateriells hovedprosesser forvalte og utfase. Kravene som stilles til materiellvedlikehold, må fortsatt forbedres, og kvaliteten på masterdata heves. På denne måten understøttes en mer effektiv materielldrift, raskere vedlikehold og bedre forsyningsflyt slik at materielltilgjengeligheten øker. Forsvarsmateriell vil i 2018 gi ut et direktiv for materiellforvaltning som stiller overordnede krav til materiellforvaltningen i forsvarssektoren.

Forbedring av hovedprosess forvalte krever at systemunderstøttelsen videreutvikles, og at driftssetting av materiellsystemer i det felles integrerte forvaltningssystemet FIF 3.0 (SAP) videreføres. Systemunderstøttelsen vil fortsatt bestå av en rekke datasystemer i tillegg til SAP, hvor det vil måtte foretas avveininger knyttet til oppgraderinger. Forvaltningen av masterdata og teknisk dokumentasjon må forenkles og forbedres. Prosessen for overføring av materiell til Forsvaret og tilbakeføring av materiell til Forsvarsmateriell for utfasing skal være standardisert og avstemt mellom etatene. Videre fortsetter arbeidet med å fjerne regelverk som ikke er relevante, og oppdatere øvrig regelverk.

PÅ GRENSEN: Grensevaktens soldater i Sør-Varanger var de første som fikk ta de nye snøscooterene av typen Lynx Commander 800r i bruk.

Mål Ø1: Anvender tildelte midler nøkternt og effektivt

Langtidsplanen for forsvarssektoren legger opp til en stor økning i materiellinvesteringer i nye strategiske kapasiteter i perioden 2018–2022. Forsvarsmateriell vil fortsette å legge stor vekt på at tilgjengelige midler skal anvendes nøkternt og effektivt og styres slik at prioriterte investeringer kan gjennomføres til riktig tid. Redusert gjennomføringstid, nøkterne krav til materiellet og samarbeid med industri og andre land er viktige virkemidler for å oppnå dette. Det er en ambisjon at det økte aktivitetsnivået de kommende årene skal medføre minst mulig økning i Forsvarsmateriells gjennomføringskostnader. Samtidig skal effektivisering innenfor flere områder bidra til å redusere sektorens samlede kostnader både innenfor investering og drift.

Den største investeringen de kommende årene vil fortsatt være nye kampfly over kapittel 1761. Fra 2022 og utover vil investeringen i nye undervannsbåter være det største investeringsprosjektet.

Mål I1: Ivaretar forebyggende sikkerhet og forsvarlig forvaltning

FOREBYGGENDE SIKKERHET

Den kommende instruksen for sikkerhetstjenesten i forsvarssektoren fra Forsvarsdepartementet vil være retningsgivende for å etablere en gjennomgående

sikkerhetsorganisasjon i etaten. Forsvarsmateriell vil fokusere på en felles sikkerhetskultur og situasjonsforståelse gjennom opplæring og informasjonskampanjer. Det er en utdanningsplan under etablering som setter krav til kompetanse innenfor forebyggende sikkerhet for alle ansatte. Ytterligere behov for kompetanse, blant annet med hensyn til hvor sikkerhetsorganisasjonen må gi særlig støtte innenfor forebyggende sikkerhet, vil bli kartlagt.

FORSVARLIG FORVALTNING

Innsatsen knyttet til oppfølging av de kravene som stilles når det gjelder regnskap og internkontroll, videreføres i 2018. Effekten av videreføringen er forutsetningen for å oppnå en umodifisert revisjonsberetning fra og med 2018-regnskapet. Periodisert virksomhetsregnskap vil på sikt gi bedre styringsinformasjon for effektiv og god virksomhetsstyring. Det kreves fortsatt kompetanseheving i organisasjonen til hvordan regnskapet skal utnyttes i styringsprosessene. Modenhet innenfor internkontroll skal fortsatt evalueres årlig i hele organisasjonen. På den måten avdekkes hvilke tiltak vi kan iverksette for å sikre korrekte holdninger og etterlevelse av rutiner og regelverk. Vi benytter en modenhetsmodell, se del 4 for nærmere omtale, for å sikre regelmessig evaluering av modenheten på alle nivåer i Forsvarsmateriell.

Forsvarsmateriell skal gjennomføre samtlige anskaffelser i henhold til gjeldende regelverk. Derfor vil satsingen på kompetanseheving fortsette, særlig innenfor integritetsprogrammet, regelverket for anskaffelser, avhendinger og materiellkontroll.

Mål I2: Videreutvikle virksomheten

Forsvarsmateriell skal innen 2020 være en profesjonell og kostnadseffektiv etat for materiellinvestering og materiellforvaltning i forsvarssektoren. Dette målet skal nås gjennom forbedring og effektivisering av etatens hovedprosesser *fremskaffe, forvalte* og *utfase* samt intern drift.

Forsvarsmateriell skal i 2018 arbeide med konkrete effektiviserings- og forbedringstiltak for å få ned tiden det tar å gjennomføre investeringsprosjekter og for å bidra til å redusere Forsvarets materiell driftskostnader. Videre fortsetter arbeidet med å forbedre etatens støtteprosesser. Forsvarsmateriell vil arbeide aktivt med å videreutvikle partnerskapet med Forsvaret og øvrige etater samt søke strategiske samarbeidsavtaler med industrielle og statlige aktører innenfor IKT-området.

Forsvarsmateriell arbeider for å forbedre og effektivisere virksomheten ut fra en metode og filosofi som vektlegger kontinuerlig forbedring. Fremover vil vi

særlig fokusere på fire områder: ledelse, kultur, arbeidsprosesser og personlig effektivitet. Når det gjelder lederutvikling, legger vi vekt på at hver enkelt leder har ansvar for å arbeide aktivt med forbedringer i virksomheten. Organisasjonen og den enkelte medarbeider skal i 2018 bli bedre på å identifisere og gjennomføre forbedringer gjennom kompetanseheving. Blant annet skal alle gjennomføre et e-læringsprogram om kontinuerlig forbedring.

Videreutviklingen av organisasjonen innebærer også digitalisering. Digitalisering handler om å ta i bruk ny teknologi for å effektivisere og oppnå bedre flyt i prosesser, med mål om raskere leveranser og mer kostnadseffektiv materiellforvaltning. Digitalisering og kontinuerlig forbedring vurderes som gjensidig forsterkende virkemidler for å oppnå effektivisering. Forsvarsmateriell vil utarbeide en strategi i 2018 for å målrette det videre arbeidet med digitalisering.

Mål M1: Innehar riktig kompetanse til rett tid

Rett kompetanse til rett tid er kritisk for at Forsvarsmateriell skal nå sine mål. Rett kompetanse kan erverves både gjennom å rekruttere relevante, nye medarbeidere, leie inn konsulenter, samarbeide med andre virksomheter og utvikle etatens ansatte. Forsvaret er en spesielt viktig samarbeidspartner. Forsvarsmateriell vil søke å finne en god kombinasjon av alle disse tiltakene.

Oppdragsmengden øker også i 2018 og vi erstatter ansatte som slutter. Prognosen tilsier at vi trolig vil ansette inntil 200 nye medarbeidere i løpet av 2018.

Vi arbeider i 2018 videre med innføringen av en ny ordning for militært personell. Alle stillinger vil bli gjennomgått, og relevante stillinger vil bli konvertert fra offiser til spesialistbefal. I tillegg er det tilsatt en sjefssersjant i ledelsen i en toårig prosjektstilling. Sjefssersjanten skal spesielt arbeide med innføringen av den nye ordningen for militært tilsatte.

Vi planlegger å innføre Forsvarets kompetansekodeverk for å bidra til en bedre flyt av personell mellom Forsvaret og Forsvarsmateriell.

Forsvarsmateriell vil fortsette å vektlegge godt lederskap og vil derfor utarbeide og gjennomføre et lederutviklingsprogram. For å styrke kompetanseutviklingen for alle ansatte vil det bli etablert en egen Forsvarsmateriellskole med oversikt over alle utviklingstilbudene. Resultatene fra medarbeiderundersøkelsen vil bli fulgt opp i hele virksomheten gjennom 2018.

Forsvaret vil i 2018 endre utdanningsordningen for militært personell. Dette vil få konsekvenser for Forsvarsmateriell. Vi vil ha en tett dialog med Forsvaret for å kartlegge konsekvensene.

Tillegg til årsrapporten

MAJESTETISK: Fregatten KNM Roald Amundsen seiler gjennom Lofoten og inn Trollfjorden.

Miljøredegjørelse

KRAV TIL FORSVARSMATERIELL

Forsvarsmateriell skal som etat i Forsvarssektoren følge den nasjonale miljø- og klimapolitikken samt den til enhver tid gjeldende internasjonale standarden NS EN ISO 14001 Miljøstyringssystemer. Forsvarsmateriell skal sørge for å ivareta miljøansvaret i egen sektor og i samarbeid med sivil sektor der det er hensiktsmessig. Miljøstyringssystemet skal bidra til at miljø- og samfunnsansvaret veier tungt i alle plan- og beslutningsprosesser.

Forsvarsmateriell skal være en pådriver i å etterspørre varer og tjenester som tilfredsstiller kravene til miljø- og samfunnsansvar. Miljø skal vurderes på lik linje med kravene til blant annet funksjon, kvalitet, økonomi og sikkerhet. Der Forsvarsmateriells aktiviteter eller anskaffelser kan ha positive miljøpåvirkninger, skal dette tas med i beslutningsgrunnlaget ved valg av løsning.

Forsvarsmateriell skal videre ha god oversikt over og kontroll med innsatsfaktorer og produkter som kan føre til en negativ påvirkning av miljøet. Det skal stilles krav til energieffektivitet og utslipp ved anskaffelse av materiell og tjenester. Forsvarsmateriell skal også kombinere og avveie brukerens krav, de økonomiske rammene og hensynet til miljøet. Dersom miljøkravene fravikes, må dette begrunnes.

INTERNSTYRING AV MILJØ

Forsvarssektorens miljødatabase benyttes som verktøy for å registrere, overvåke og rapportere om etatenes miljøpåvirkninger. Forsvarsmateriell samarbeider tett med Forsvarets forskningsinstitutt i dette

arbeidet. Miljødata-basen brukes til å forbedre kunnskapen om miljøforhold, som grunnlag for miljøeffektive forbedringstiltak og som kilde til den årlige miljørapporteringen. Anskaffelse av kjemikalier som står på miljømyndighetens prioritetsliste, registreres i miljødata-basen, og status for arbeidet med å bytte ut prioriterte kjemikalier oppdateres i en årlig miljøredegjørelse.

MÅLOPPNÅELSER FOR 2017

Det er ansatt en miljø- og strålevernkoordinator som skal jobbe med Forsvarsmateriells samlede miljøpolicy og kartlegge områder hvor Forsvarsmateriell må styrke kunnskapen og forvaltningen. Strålevernsorganisasjonen i Forsvarsmateriell er etablert. Vi er i dialog med Statens strålevern og har utarbeidet en instruks for strålevern samt en søknad om virksomhetsgodkjenning. Tidligere «SJP 91 Miljøforskrifter for Sjøforsvarets fartøyer» ble opphevet og erstattet av «Reglement for miljøhåndtering for forsvarssektorens fartøyer», som sikret ny, oppdatert og mer riktig miljøinformasjon.

På Forsvarsdepartementets årlige miljøvernseminar var Forsvarsmateriell samarbeidspartner. Forsvarsmateriells årlige merkantile internseminar. «Det grønne skiftet», hadde også fokus på miljø. Målet var å heve kompetansen innenfor miljøkrav i anskaffelser samt å belyse miljø innenfor det merkantile faget.

Forsvarsmateriell fikk i iverksettelsesbrevet til langtidsplanen gitt i oppdrag å etablere en fagmyndighet for å håndtere søknader om forsvarsunntak fra det europeiske kjemikalierregelverket REACH, og CLP-forordningen om klassifisering og merking av

TILLEGG

kjemikalier. Etableringen av organisasjonen som skal ivareta fagmyndighetsområdet kjemikalieforvaltning er gjennomført. Fagområdet som omhandler petroleum, olje og smøremidler, såkalte POL-produkter, er i 2017 samlet under fagmyndigheten hos Felleskapasiteter. Etableringen og samlingen av disse to fagmiljøene bidrar til en mer helhetlig styring og forvaltning samt et samlet kompetansemiljø. Vi forventer ytterligere effektivisering rundt arbeidet på disse områdene i 2018 som følge av sammenlåingen.

Forsvarsmateriell har i 2017 samarbeidet tett med Forsvarets forskningsinstitutt med å oppdatere ammunisjonsblankett 0750 til et elektronisk format. Hele forsvarssektoren bruker denne blanketten til å rapportere om skyting i øvingsfelt, sikkerhet i forbindelse med bruk av ammunisjon og miljøbelastning i skytefelt. De to sistnevnte er viktige områder for å sikre kontinuerlig forbedring.

STATUS FOR BRUK AV MILJØKRAV I ANSKAFFELSER

Ved anskaffelser stiller vi krav til leverandøren om at de fyller kravene til etisk handel og sosialt ansvar som en del av vårt samfunnsansvar. Våre kravdokumenter, forespørsler og kontrakter skal omfatte miljøbestemmelser, og ved levering av materiellet kontrolleres det at miljøkravene er oppfylt.

Ett eksempel på dette er anskaffelsen av nye kystvaktfartøy. Der er det satt utslippskrav og krav til å holde oversikt over farlige stoffer på fartøyet for å kunne dekomponere disse i en fremtidig avhendings-

prosess. I anskaffelsen av nytt logistikkfartøy er fremdriftslinjene designet slik at man har muligheten til å kjøre bare én av fartøyets to hovedmotorer. Det er også klargjort for tilkobling til landstrøm når det blir tilgjengelig der fartøyet skal ha kai plass.

PLAN FOR 2018

Forsvarsmateriell skal i løpet av 2018 utvikle en e-læringsmodul for alle ansatte. Dette vil bidra til å øke kunnskapen om miljøkrav og organisasjonens miljøpolicy.

Forsvarsmateriell vil utarbeide en miljøstrategi som gjenspeiler ambisjonsnivået for de neste årene. Strategien skal omfatte mål og planer for å sikre kontinuerlig forbedring innenfor miljø. Forsvarsmateriell er i tillegg blitt ansvarlig for «Veileder for miljøvern i materieltjenesten». Veilederen har behov for en oppdatering, og dette arbeidet vil Forsvarsmateriell starte med i 2018.

Internstyring av miljø i etaten vil bli gjennomført i styringssystemet som gjennomgår jevnlig oppdateringer.

Forsvarsmateriell må øke bevisstheten rundt og arbeide mer målrettet med miljø. Vi vil gjøre miljøstyringen mer synlig ved å bruke intranett. Her vil alle ansatte finne informasjon og krav som gjelder for etaten, i tillegg til veiledninger og mål. Det gjenstår fortsatt en del miljøstyringsarbeid, og vi ser at det er forbedringsområder innenfor styring og ledelse. Forsvarsmateriell vil videreføre miljøstyringsarbeidet.

Arbeidet med likestilling starter allerede i ansettelsesprosessen. I alle stillingsutlysningene våre understreker vi at vi ønsker et variert og mangfoldig arbeidsmiljø.

Likestilling og mangfold

Forsvarsmateriell jobber aktivt for likestilling og økt mangfold. Dette preger sentrale HR-prosesser som rekruttering/seleksjon, kompetanseutvikling og lønnsfastsettelse/-justering.

Forsvarsmateriells kjerneverdier integritet, respekt og ansvar er fundamentet i arbeidet med å utvikle vår kultur.

Arbeidet med likestilling starter allerede i ansettelsesprosessen. I alle stillingsutlysningene våre understreker vi at vi ønsker et variert og mangfoldig arbeidsmiljø, og vi oppfordrer alle kvalifiserte kandidater til å søke uten hensyn til alder, kjønn og bakgrunn.

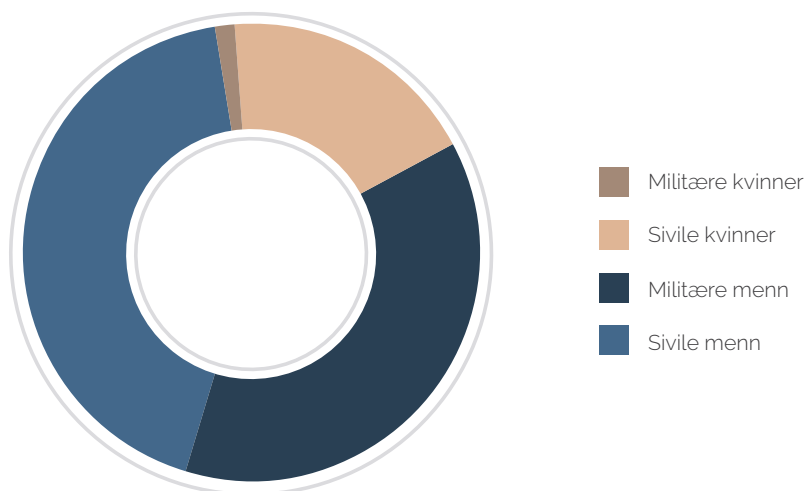
Forsvarsmateriell ønsker å tiltrekke seg den beste kompetansen innenfor de fagområdene som etaten har ansvaret for. Forsvarsmateriell har gjennom året videreutviklet og profesjonalisert alle prosessene som gjelder rekruttering. Det brukes profesjonelle tester ved tilsetning både i lederstillinger og stillinger med særskilte krav. Strukturerte og kompetansebaserte intervjuer reduserer sjansen for ubevisst diskriminering og bidrar til at den som er best kvalifisert, blir ansatt. Det gjøres individuelle vurderinger av kandidatene uavhengig av kjønn, etnisitet og funksjonsevne.

Vi legger også vekt på at det ikke skal være noen strukturelle, funksjonelle eller kulturelle begrunnelser for at den enkelte ikke skal få utnyttet kompetansen sin i Forsvarsmateriell.

Tiltakene som er iverksatt innen rekruttering og seleksjon bidrar også til å redusere sannsynligheten for at kandidater blir diskriminert med utgangspunkt i etnisk eller kulturell bakgrunn. Virksomheten ser verdien av økt mangfold også når det gjelder etnisitet. For å bli ansatt i Forsvarsmateriell må man imidlertid kunne sikkerhetsklareres og autoriseres i henhold til det nivået som er nødvendig for stillingen. Forsvarsmateriell legger arbeidsforholdet til rette for personer med redusert funksjonsevne.

I Forsvarsmateriell fokuserer vi på kompetanse- og karriereutvikling. Vi er i gang med å utvikle individuelle kompetanseutviklingsplaner for alle ansatte. I alle medarbeidersamtaler, både hos sivile og militære, skal dette være et tema. For de militært ansatte følger man i stor grad systemet som gjelder for karriereutvikling i Forsvaret. Sivile følges opp i egne prosesser i Forsvarsmateriell. Vi har etablert en mellomleder-

PERSONELLKATEGORI	KVINNER	MENN	TOTALT ANTALL
Sum	272	1100	1372
Militære	22	516	538
Sivile	250	584	834

Tabell 4:
Antall ansatte i 2017 fordelt på personellkategori

utdanning hvor mangfold er et av kriteriene for uttak.

I tabell 4 kommer det frem at Forsvarsmateriell har 1372 ansatte (272 kvinner og 1100 menn). Dette er økning på 60 ansatte sammenlignet med 2016. Disse er primært sivile. Antall militært personell er tilnærmet konstant. Det militære personellet tilhører sin forsvarsgren og har søkt eller blitt disponert inn i militære stillinger i Forsvarsmateriell. Andelen sivile utgjør cirka 60 prosent.

Ansatte i Forsvarsmateriell kan, grovt sett, deles inn i fire kategorier. Tabell 5 viser den prosentvise fordelingen av kvinner og menn i de ulike kategorier. Naturlig nok ligger hovedtyngden i kategori 3 seniorrådgiver, rådgiver, prosjektleder, oberstløytnant og saksbehandler.

Samlet sett er det cirka 20 prosent kvinner i virksom-

heten. Oversikten viser også at det er flest kvinner i saksbehandler- og rådgiverstillinger i organisasjonen. Sett opp mot kjønnsbalansen i Forsvarsmateriell i dag, er kvinner underrepresentert i lederstillinger og yngre tekniske fagstillinger. Det jobbes aktivt med å rekruttere kvinner inn i lederfunksjoner.

Kompetansenivået er høyt i organisasjonen, 86 prosent av våre ansatte har høyere sivil eller militær utdanning.

Forsvarsmateriell jobber kontinuerlig med likelønn. I etatsens lønnspolitikk er det angitt at objektive faktorer som har med stilling, person eller marked skal vurderes. Fastsettelsen av lønn er basert på kvalifikasjoner og er kjønnsnøytral. Gjennomsnittslønn for kvinner var i 2017 på kr 582 803 og for menn på kr 619 839. ■

TILLEGG

Kjønnsfordeling	KJØNNBALANSE			GJENNOMSNITT BRUTTO ÅRSLØNN		
	Kvinner %	Menn %	Antall	Kvinner kr	Menn kr	Gj. snitt lønn kr
Totalt i virksomheten	19,8	80,2	1372	582 803	619 839	612 599
KATEGORI 1: Direktører, kontreadmiral, avdelingsdirektør stab og brigader	18,2	81,8	11	*	926 879	926 879
KATEGORI 2: Avdelings- og under- direktør, mellomledere, seksjonssjef, oberst	10,0	90,0	50	761 601	798 588	791 918
KATEGORI 3: Rådgiver, senior- rådgiver, prosjektleder, oberstløytnant, saksbehandler	20,7	79,3	816	562 654	603 854	594 809
KATEGORI 4: Ingeniører, avdelings-, senior-, over-, sjefsingeniører	12,4	87,6	484	608 867	621 725	620 068

* For lite utvalg

Tabell 5:
Kjønnsfordeling i prosent på ulike kategorier

VI

Årsregnskap

Forsvarsmateriell avlegger regnskap etter to finansielle rammeverk, det vil si kontantregnskap etter statsregnskapets bestemmelser og periodisert virksomhetsregnskap i samsvar med de statlige regnskapsstandarder (SRS).

Ledelseskommentar til årsregnskap 2017

Forsvarsmateriell ble etablert 1. januar 2016 ved å skille ut deler av Forsvarets logistikkorganisasjon, og 2017-regnskapet dekker vårt andre driftsår. Vi skal på vegne av Forsvarsdepartementet planlegge, anskaffe og forvalte samt utfase materiell for Forsvaret og øvrige virksomheter i forsvarssektoren.

Forsvarsmateriell investerer i materiell til bruk i Forsvaret. Investert materiell fremkommer som beholdning av varer og driftsmateriell i regnskapet, enten som varelager under tilvirkning eller som beholdninger. Materiellet overføres fortløpende til Forsvaret, til bokført verdi, uten påslag i verdien.

Ved etatsetableringen innførte Forsvarsmateriell periodisert virksomhetsregnskap som supplement til kontantregnskapet, og tok i bruk de statlige regnskapsstandardene (SRS). Åpningsbalansen ble godkjent av departementet 16. desember 2016, og virksomhetens første årsregnskap etter de statlige regnskapsstandardene (SRS) ble avlagt for regnskapsåret 2016.

Virksomhetsregnskapet skal bidra til bedre styringsinformasjon gjennom periodiseringer av inntekter, kostnader, eiendeler og gjeld. Implementering av periodisert virksomhetsregnskap er en regnskapsreform som vil ta tid, og gå over flere år.

Overgangen til periodisert virksomhetsregnskap ble utfordrende i regnskapsåret 2016, og som en konsekvens av dette ble regnskapet avgjitt med en modifisert beretning, hvor revisor ikke kunne uttale seg. Forsvarsmateriell har i 2017 nedlagt et omfattende arbeid for å bedre regnskapskvalitet og internkontroll.

Ovennevnte arbeid har avstedkommet endring av prinsipp for verdsettelse av materiellinvesteringer og håndtering av valuta på forskudd til utenlandske leverandører, i samsvar med avklaringer gjort med Direktoratet for økonomistyring. Forsvarsmateriell viser til egen note 16 for en detaljert beskrivelse av bakgrunnen for omarbeidede tall.

Årsregnskapet gir et fullstendig og dekkende bilde

av disponible bevilgninger, regnskapsførte utgifter, kostnader, inntekter, eiendeler og gjeld. For postene nedenfor er det gitt unntak fra økonomiregelverket hos regelverksforvalter Direktoratet for økonomistyring og fra Arbeids- og velferdsdirektoratet for henholdsvis:

- Felles regnskaps- og logistikksystem med Forsvaret, herunder felles hovedbok og reskontro. Årsregnskapene for Forsvaret og Forsvarsmateriell må derfor, for enkelte poster sees i sammenheng.
- Felles A-melding med Forsvaret.

Fra regnskapsåret 2018 er det etablert egen selvstendig regnskapsløsning for Forsvarsmateriell, og regnskapet skal avlegges uten overnevnte unntak.

VESENTLIGE FORHOLD VED ÅRSREGNSKAPET

MATERIELLANSKAFFELSER

Forsvarsmateriell hadde en netto tildeling over post 45 på 12 mrd. kroner (2016: 11,4 mrd.) knyttet til investeringer. Gjennom året er det overført materiell til Forsvaret for 8,0 mrd. kroner (2016: 5,0 mrd.), og samtidig er det bygget varige verdier i Forsvarsmateriell for fremtidig overlevering til Forsvaret for 8,8 mrd. kroner (2016: 9,0 mrd.). Den største overføringen omfatter seks F-35 kampfly med tilhørende støttesystem. Denne overføringen alene utgjør 5,6 mrd. kroner. De største overføringene er presentert i note 10. Forsvarets aktiveringer av verdier overført fra Forsvarsmateriell er omtalt i Forsvarets årsrapport. Forsvarsmateriell bygger opp varige verdier som skal overføres og brukes av Forsvaret. Dette kommer inn som Varelager under tilvirkning i regnskapet. Det gis omtale av prinsipper og metoder for overføring fra Varelager under tilvirkning i Forsvarsmateriell til Anleggsmidler i Forsvaret i prinsippnoten til virksomhetsregnskapet.

Gjennom året er det overført materiell til Forsvaret for 8,0 mrd. kroner (2016: 5,0 mrd), og samtidig er det bygget varige verdier i Forsvarsmateriell for fremtidig overlevering til Forsvaret for 8,8 mrd. kroner (2016: 9,0 mrd.).

MELLOMVÆRENDE MED STATSKASSEN

Forsvarsmateriell og Forsvaret er innvilget unntak fra å rapportere separate mellomværende mot statskassen, og vil derfor ha felles mellomværende med statskassen for 2017. For 2016 var det ikke mulig å skille kontantmellomværende for Forsvarsmateriell og Forsvaret. For 2017 er det gjennomført et arbeid for å kunne skille Forsvarets og Forsvarsmateriells mellomværende med statskassen, som utgjorde 45,3 millioner kroner for Forsvarsmateriell og 529,9 millioner kroner for Forsvaret ved årsslutt. Samlet var mellomværende med statskassen 575,2 millioner kroner. Oppstillingen av artskontorrapporteringen viser hvilke eiendeler og gjeld dette mellomværende består av.

DRIFTSKOSTNADER

Forsvarsmateriell har regnskapsført driftskostnader på 3,1 mrd. kroner i 2017 (2016: 3,0 mrd.). Dette består av 1,2 mrd. kroner i lønnskostnader (2016: 1,1 mrd.) og 1,9 mrd. kroner i andre driftskostnader (2016: 1,9 mrd.), herunder kostnadsført utvikling i investeringsprosjekter, utøvelse av materiellforvaltning, husleie, innleie av ekstern kompetanse, og leie av bygg og anlegg av Forsvarsbygg.

VARELAGER OG DRIFTSMATERIELL

Forsvarsmateriell har en beholdning av varer og driftsmateriell på 0,5 mrd. kroner pr. 31.12.2017 (2016: 0,8 mrd.), vurdert til anskaffelseskost. Forsvarsmateriell har i 2017 overført prosjektbeholdninger tilsvarende 0,6 mrd. kroner til Forsvaret. Det gis

ytterligere opplysninger i prinsippnoten til virksomhetsregnskapet vedrørende varelager.

A-MELDINGEN OG MERVERDIavgIFT

Forsvarsmateriell og Forsvaret rapporterer felles A-melding. Forsvarsmateriell har fått innvilget unntak fra Arbeids- og velferdsdirektoratet vedrørende rapporteringskravet i henhold til registerforskriften § 8. Forsvarsmateriell rapporterer felles oppgjør av merverdiavgift med Forsvaret, jfr. egen avklaring med skattekontoret.

REVISJONSORDNING

Riksrevisjonen er ekstern revisor og bekrefter årsregnskapet for Forsvarsmateriell. Revisjonsberetningen skal foreligge innen 30. april 2018.

Oslo, 1. mars 2018

Mette Sørfonden
direktør for Forsvarsmateriell

Øystein Sørbo
økonomidirektør for Forsvarsmateriell

Kontantregnskapet – oppstilling av bevilgnings- og artskontorrapportering

REGNSKAPSPRINSIPPER

Regnskapet er utarbeidet og avlagt etter retningslinjer fastsatt i bestemmelser om økonomistyring i staten (bestemmelsene). Det er ført i henhold til krav i bestemmelsene punkt 3.4.1, nærmere bestemmelser i Finansdepartementets rundskriv R-115 og krav fastsatt av Finansdepartementet. Forsvarsmateriell og Forsvaret har felles regnskaps- og logistikk-system. Det er søkt og innvilget dispensasjon fra Økonomireglementet knyttet til dette. Som en konsekvens av unntaket har Forsvarsmateriell og Forsvaret felles S-rapport og felles bankkontoer. Forsvarsmateriell utarbeider virksomhetsregnskap etter SRS med tilhørende noter, og det utarbeides ikke noter til kontantregnskapet.

Oppstillingen av bevilgningsrapporteringen omfatter en øvre del med bevilgningsrapporteringen, og en nedre del som viser beholdninger virksomheten står oppført med i kapitalregnskapet. Oppstillingen av artskontorrapporten har en øvre del som viser hva som er rapportert til statsregnskapet etter standard kontoplan, og en nedre del som viser grupper av kontoer som inngår i mellomværende med statskassen. Oppstillingen av bevilgningsrapporteringen og artskontorrapporteringen er utarbeidet med utgangspunkt i bestemmelsene punkt 3.4.2 – de grunnleggende prinsippene for årsregnskapet:

- a) Regnskapet følger kalenderåret
- b) Regnskapet inneholder alle rapporterte utgifter og inntekter for regnskapsåret

- c) Utgifter og inntekter er ført i regnskapet med bruttobeløp
- d) Regnskapet er utarbeidet i tråd med kontantprinsippet

Oppstillingene av bevilgningsrapporteringen og artskontorrapporteringen er utarbeidet etter de samme prinsippene, men gruppert etter ulike kontooppsett. Prinsippene korresponderer med krav i bestemmelsene punkt 3.5 til hvordan virksomhetene skal rapportere til statsregnskapet. Sumlinjen «Netto rapportert til bevilgningsregnskapet» er lik i de to oppstillingene.

Forsvarsmateriell er en bruttobudsjettert virksomhet tilknyttet statens konsernkontoordning i Norges Bank, gjennom felles bankkonto med Forsvaret. Konsernkontoordningen innebærer at alle innbetalinger og utbetalinger avregnes daglig mot oppgjørskontoer i Norges Bank. Forsvarsmateriell tilføres ikke likvider gjennom året, men har en trekkrettighet på Forsvarets konsernkonto som tilsvarer netto bevilgning gitt Forsvarsmateriell. Saldo på oppgjørskonto i Norges Bank nullstilles ved overgang til nytt regnskapsår.

BEVILGNINGSRAPPORTERING

Bevilgningsrapporteringen viser regnskapstall som Forsvarsmateriell har rapportert til statsregnskapet. Disse er stilt opp etter de kapitler og poster i bevilgningsregnskapet som Forsvarsmateriell har fullmakt til å disponere. Oppstillingen viser alle finansielle eiendeler og forpliktelser Forsvarsmateriell står oppført med i statens kapitalregnskap. Kolonnen «samlet tildeling» viser hva virksomheten har fått stilt til disposisjon i årets belastningsfullmakter, og mindreforbruk overført fra i fjor, for hver kombinasjon av kapittel og post.

Tall i 1000 kroner

Utgiftskapittel	Kapittelnavn	Post	Posttekst	Samlet tildeling	Regnskap 2017	Merutgift (-) og mindretutgift
1760	Forsvarsmateriell og større anskaffelser og vedlikehold	01	Driftsutgifter	1 611 150	1 614 284	-3 134
1760	Forsvarsmateriell og større anskaffelser og vedlikehold	44	Fellesfin. inv., nasjonalfin. andel	68 452	59 801	8 651
1760	Forsvarsmateriell og større anskaffelser og vedlikehold	45	Større utstyrsanskaffelser og vedlikehold	4 233 946	3 928 112	305 834
1760	Forsvarsmateriell og større anskaffelser og vedlikehold	48	Fellesfin. inv., fellesfin. andel	82 000	78 149	3 851
1760	Forsvarsmateriell og større anskaffelser og vedlikehold	75	Fellesfin. Inv., tilskudd til NATO	65 261	65 154	107
1761	Nye kampfly med baseløsning	01	Driftsutgifter	184 232	184 101	131
1761	Nye kampfly med baseløsning	45	Større utstyrsanskaffelser og vedlikehold	7 896 324	7 683 630	212 694
1633	Nettoordning, statlig betalt merverdiavgift	01	Driftsutgifter	0	438 136	0
Sum utgiftsført				14 141 365	14 051 367	528 134

Tall i 1000 kroner

Inntektskapittel	Kapittelnavn	Post	Posttekst	Samlet tildeling	Regnskap 2017	Merinntekt og mindreinntekt (-)
4760	Forsvarsmateriell og større anskaffelser og vedlikehold	01	Driftsinntekter	-121 043	-128 592	7 549
4760	Forsvarsmateriell og større anskaffelser og vedlikehold	45	Store nyanskaffelser	-94 517	-95 616	1 099
4760	Forsvarsmateriell og større anskaffelser og vedlikehold	48	Fellesfin. Inv., inntekter	-95 951	-95 915	-36
4761	Nye kampfly med baseløsning	01	Nye kampfly driftsinntekter	0	-111	111
5309	Tilfeldige inntekter	29	Ymse	0	-1 845	0
5700	Folketrygdens inntekter	72	Arbeidsgiveravgift	0	-143 354	0
Sum inntektsført				-311 511	-465 435	8 723

Tall i 1 000 kroner

Netto rapportert til bevilgningsregnskapet for Forsvaret						28 105 823
Netto rapportert til bevilgningsregnskapet for Forsvarsmateriell						13 586 006
Kapitalkontoer samlet for begge etater						
60085601	Norges Bank KK /innbetalinger					3 184 287
60085602	Norges Bank KK/utbetalinger					-44 902 040
717050	Endring i mellomværende med statskassen					25 924
Sum rapportert						0
Beholdninger rapportert til kapitalregnskapet (31.12) *						
Konto	Tekst			2017	2016	Endring
717050	Mellomværende med statskassen			575 231	601 156	-25 924

* Netto rapportert til bevilgningsregnskapet og Beholdning rapportert til Kapitalregnskapet viser Forsvarsmateriell og Forsvaret samlet.

Note A Forklaring av samlet tildeling utgifter			
Kapittel og post	Overført fra i fjor	Årets tildelinger	Samlet tildeling
176001	22 162	1 588 988	1 611 150
176044	26 195	42 257	68 452
176045	33 717	4 200 229	4 233 946
176048	10 136	71 864	82 000
176075	461	64 800	65 261
176101	8 151	176 081	184 232
176145	613 475	7 282 849	7 896 324
476001	0	121 043	121 043
476045	0	94 517	94 517
476048	0	95 951	95 951
476145	0	0	0

Note B Forklaring til brukte fullmakter og beregning av mulig overførbart beløp til neste år							
Kapittel og post	Stikkord	Merutgift (-)/ mindre utgift	Merutgift (-)/ mindre utgift etter avgitte belastningsfullmakter	Merinntekter/ mindreinntekter(-) iht. merinntektsfullmakt	Sum grunnlag for overføring	Maksimalt overførbart beløp *	Mulig overførbart beløp beregnet av virksomheten
176001/ 476001	"kan benyttes under 45"	-3 134	-3 134	7 549	4 415	79 449	4 415
176044	«kan overføres»	8 651	8 651	0	8 651	42 257	8 651
176045/ 476045	«kan overføres, kan nyttes under kap 1761 post 45"»	305 834	305 834	1 099	306 934	4 200 229	306 934
176048/ 476048	«kan overføres»	3 852	3 852	-36	3 816	71 864	3 816
176075	«kan overføres, kan nyttes under kap 1760 post 44"»	107	107	0	107	64 800	107
176101	«kan nyttes under kap 1761 post 45"»	132	132	111	242	8 804	242
176145/ 476145	«kan overføres»	212 694	212 694	0	212 694	7 282 849	212 694
		528 136	528 136	8 723	536 859	11 750 252	536 859

*Maksimalt beløp som kan overføres er 5% av årets bevilgning på driftspostene 01-29, unntatt post 24 eller sum av de siste to års bevilgning for poster med stikkordet "kan overføres". Se årlig rundskriv R-2 for mer detaljert informasjon om overføring av ubrukte bevilgninger.

Stikkordet kan overføres

Stikkordet innebærer at eventuelt gjenværende midler kan overføres til neste budsjettermin, men maksimalt et beløp tilsvarende summen av de foregående to års bevilgninger.

Stikkordet kan benyttes under

Stikkordet innebærer fullmakt til å overskride investeringsbevilgninger mot tilsvarende innsparing under driftsbevilgninger under samme budsjettkapittel.

FORKLARING TIL BRUK AV BUDSJETTFULLMAKTER

Forsvarsmateriell har fullmakt til å postere merverdiavgift på kapittel 1633 post 0, jfr. Rundskriv R-116 fra Finansdepartementet av 12.3.2015. Posteringene på dette kapittelet omfattes av nettoføringsordningen, og er ikke en del av et ordinært merverdiavgiftsoppgjør i henhold til lov om merverdiavgift.

KAPITTEL 1760/4760 FORSVARSMATERIELL OG STØRRE ANSKAFFELSER OG VEDLIKEHOLD

RESULTAT POST 01

Kapittel 1760 post 01 viser et merforbruk på 3,1 mill. kroner, og kapittel 4760 post 01 viser en merinntekt på 7,5 mill. kroner. Samlet fremkommer et mindreforbruk på 4,4 mill. kroner.

Mindreforbruket skyldes

- 4,4 mill. kroner som følge av at en del utgifter som var budsjettert i 2017 knyttet til IT-løsning for selvstendig regnskap og oppgradering av Artemis-løsningen er forskjøvet til 2018.

POST 01 DRIFTSINNTEKTER

Kapittel 4760 post 01 viser en merinntekt på 7,5 mill. kroner som skyldes:

- 6,3 mill. kroner refusjon for utlegg fra Forsvarsbygg for målmateriell som er anskaffet i forbindelse med bygging av nye skyteanlegg.
- 0,9 mill. kroner merinntekter i forbindelse med avhending av materiell.
- 0,3 mill. kroner inntekter fra Nederland i forbindelse med støymåling av en Fregatt.

OVERFØRING TIL 2018

- Det søkes om overføring av 4,4 mill. kroner til 2018 som følge av at utgifter knyttet til oppgradering av Artemis og selvstendig regnskap er forskjøvet til 2018.

RESULTAT POST 44

Kapittel 1760 post 44 viser et mindreforbruk på 8,7 mill. kroner som skyldes:

- 8,7 mill. kroner som følge av forsinkelser i prosjektene «Restore jetty» og «Restore cable way tunnel lighting» i Sørreisa og «Provide scrapers POL On-base pipeline» på Ørland.

OVERFØRING POST 44 TIL 2017

Det søkes om overføring av 8,7 mill. kroner til 2018 med begrunnelse i forklaringen til mindreforbruket beskrevet over.

RESULTAT POST 45

Kapittel 1760 post 45 viser et mindreforbruk på 305,8 mill. kroner, og kapittel 4760 post 45 viser en merinntekt på 1,1 mill. kroner. Samlet fremkommer et mindreforbruk på 306,9 mill. kroner.

Mindreforbruket skyldes

- 306,9 mill. kroner forsinkelse i mottak av første leveranse av NH90-helikopter med tilhørende logistikk. Mottaket av helikopteret ble gjennomført i slutten av desember 2017 og utbetalingen vil skje tidlig i 2018.

POST 45 INNTEKTER

Kapittel 4760 post 45 viser en merinntekt på 1,099 mill. kroner som skyldes:

- 1,1 mill. kroner knyttet til konvensjonalbøter.

OVERFØRING POST 45 TIL 2018

Det søkes om overføring av 306,9 mill. kroner til 2018 på grunn av forsinket mottak av NH90 helikopter med tilhørende logistikk.

RESULTAT POST 48

Kapittel 1760 post 48 viser et mindreforbruk på 3,9 mill. kroner, og kapittel 4760 post 48 viser en mindreinntekt på 0,0 mill. kroner. Samlet fremkommer et mindreforbruk på 3,8 mill. kroner.

Netto mindreforbruk skyldes

- 1,3 mill. kroner forsinket godkjenning av prosjektet «Restore JWC data center cooling system».
- 2,5 mill. kroner forsinkelser i prosjektene «FORACS – Restore High precision GPS tracking system» og «Ørland – Restore admin building».

POST 48 INNTEKTER

Kapittel 4760 post 48 viser en mindreinntekt på 0,0 mill. kroner som ikke forklares nærmere.

OVERFØRING POST 48 TIL 2018

Det søkes overføring av netto mindreforbruk på 3,8 mill. kroner til 2018 med begrunnelse i forklaring til mindreforbruket beskrevet over.

RESULTAT POST 75

Kapittel 1760 post 75 viser et mindreforbruk på 0,1 mill. kroner som følge av lavere utgifter til NATOs felles-finansierte investeringer enn budsjettet.

OVERFØRING POST 75 TIL 2017

Det søkes overføring av 0,1 mill. kroner til 2018 med begrunnelse i forklaring til mindreforbruket beskrevet over.

KAPITTEL 1761/4761 NYE KAMPFLY MED BASELØSNING

RESULTAT POST 01

Kapittel 1761 post 01 viser et mindreforbruk på 0,1 mill. kroner, og kapittel 4761 post 01 viser en merinntekt på 0,1 mill. kroner. Samlet fremkommer et mindreforbruk på 0,2 mill. kroner.

Mindreforbruket skyldes

- 0,2 mill. kroner som følge av lavere driftskostnader enn budsjettet i Kampflyprogrammet.

POST 01 DRIFTSINNTEKTER

Kapittel 4760 post 01 viser en merinntekt på 0,1 mill. kroner som skyldes:

- 0,1 mill. kroner mindre avvik i trekk av egenandel husleie for personell i utlandet.

OVERFØRING POST 01 TIL 2018

Det søkes om overføring av 0,2 mill. kroner til 2018 på grunn av forskjøvet utbetaling av husleie.

RESULTAT POST 45

Kapittel 1761 post 45 viser et netto mindreforbruk på 212,7 mill. kroner.

INNTEKTER POST 45

Intet.

OVERFØRING POST 45 TIL 2018

Det søkes om overføring av 212,7 mill. kroner til 2018.

Artskontorrapportering

Oppstillingen av artskontorrapporteringen har en øvre del som viser hva som er rapportert til statsregnskapet etter felles standard kontoplan for statlige virksomheter, og en nedre del som viser eiendeler og

gjeld som inngår i mellomværende med statskassen. Artskontorrapporteringen viser regnskapstall Forsvarsmateriell har rapportert til statsregnskapet i 2017 etter standard kontoplan for statlige virksomheter. Tildelingene skal ikke inntektsføres og vises derfor ikke som inntekt i oppstillingen.

Tall i 1000 kroner

	2017	2016
Driftsinntekter rapportert til bevilgningsregnskapet		
Innbetalinger fra gebyrer	0	0
Innbetalinger fra tilskudd og overføringer	-38 424	-68
Salgs- og leieinnbetalinger	-234 233	-104 886
Andre innbetalinger	-71 359	-95 532
<i>Sum innbetalinger fra drift</i>	<i>-344 016</i>	<i>-200 487</i>
Driftsutgifter rapportert til bevilgningsregnskapet		
Utbetalinger til lønn	1 208 741	1 005 228
Andre utbetalinger til drift	12 301 967	613 727
<i>Sum utbetalinger til drift</i>	<i>13 510 708</i>	<i>1 618 955</i>
Netto rapporterte driftsutgifter	13 166 692	1 418 469
Investerings- og finansinntekter rapportert til bevilgningsregnskapet		
Innbetaling av finansinntekter	-38 757	-75 248
<i>Sum investerings- og finansinntekter</i>	<i>-38 757</i>	<i>-75 248</i>
Investerings- og finansutgifter rapportert til bevilgningsregnskapet		
Utbetaling til investeringer	32 760	10 721 306
Utbetaling til kjøp av aksjer		
Utbetaling av finansutgifter	67 305	87 970
<i>Sum investerings- og finansutgifter</i>	<i>100 065</i>	<i>10 809 276</i>
Netto rapporterte investerings- og finansutgifter	61 308	10 734 028
Innkrevingsvirksomhet og andre overføringer til staten		
Innbetaling av skatter, avgifter, gebyrer m.m.	-159	0
<i>Sum innkrevingsvirksomhet og andre overføringer til staten</i>	<i>-159</i>	<i>0</i>
Tilskuddsforvaltning og andre overføringer fra staten	2017	2016
Utbetalinger av tilskudd og stønader	65 072	87 379
<i>Sum tilskuddsforvaltning og andre overføringer fra staten</i>	<i>65 072</i>	<i>87 379</i>
Inntekter og utgifter rapportert på felleskapitler		
Gruppelivsforsikring konto 1985 (ref. kap. 5309, inntekt)	-1 687	-819
Arbeidsgiveravgift konto 1986 (ref. kap. 5700, inntekt)	-143 354	-59 666
Nettoføringsordning for merverdiavgift konto 1987 (ref. kap. 1633, utgift)	438 136	432 842
<i>Netto rapporterte utgifter på felleskapitler</i>	<i>293 095</i>	<i>372 357</i>
Netto rapportert til bevilgningsregnskapet	13 586 008	12 612 233

Tall i 1 000 kroner

Oversikt over mellomværende med statskassen - Forsvarsmateriell	
Eiendeler og gjeld	2017
Fordringer	4 161
Kasse	0
Bankkontoer med statlige midler utenfor Norges Bank	0
Skyldig skattetrekk	-46 156
Skyldige offentlige avgifter	0
Annen gjeld	-3 302
Sum mellomværende med statskassen	-45 297

Tall i 1 000 kroner

Oversikt over mellomværende med statskassen samlet for Forsvaret og Forsvarsmateriell*)		
	2017	2016
Eiendeler og gjeld		
Fordringer	34 824	154
Kasse	104	-2
Bankkontoer med statlige midler utenfor Norges Bank	10 527	11 383
Skyldig skattetrekk	-635 511	-607 291
Skyldige offentlige avgifter	-345	-593
Annen gjeld	15 169	-4 806
Sum mellomværende med statskassen for Forsvaret og Forsvarsmateriell	-575 231	-601 156

* Forsvaret og Forsvarsmateriell har unntak for å rapportere samlet mellomværende for begge etater til statsregnskapet. Det er ikke mulig å splitte mellomværende for de to etatene for 2016.

Virksomhetsregnskapet 2017

REGNSKAPSPRINSIPPER

Forsvarsmateriell fører og rapporterer virksomhetsregnskap i tråd med de anbefalte statlige regnskapsstandardene (SRS) av august 2015, i tillegg til ordinær rapportering etter kontantprinsippet.

Årsregnskapet er utarbeidet etter bestemmelser om økonomistyring i staten med tilhørende rundskriv og krav fra Finansdepartementet, og SRS, med følgende innvilgede unntak:

- Forsvarsmateriell har unntak fra kravene i SRS 17 Anleggsmidler vedrørende balanseføring av programvare i forbindelse med utarbeidelse av åpningsbalansen.
- Forsvarsmateriell kan benytte en beløpsgrense på kr 100.000,- i stedet for kr 30.000,- ved balanseføring av immaterielle eiendeler og varige driftsmidler, jf. SRS17 punkt 7. Dette gjelder både ved utarbeidelsen av åpningsbalanse og i løpende drift.

ÅPNINGSBALANSE PER 1.1.2016

Forsvarsmateriells åpningsbalanse ble godkjent av Forsvarsdepartementet 16. desember 2016. Varige driftsmidler ble verdsatt til gjenanskaffelseskost. Forsvarsmateriell har ingen finansielle anleggsmidler. Anlegg under utførelse og immaterielle eiendeler under utførelse følger prinsippet for etablering av åpningsbalanse i staten. Det overordnede kravet til en åpningsbalanse er at den gir et dekkende bilde av virksomhetens eiendeler og forpliktelser, og uttrykker det rette økonomiske grunnlag for virksomhetens videre aktivitet. Gjenanskaffelseskost ble benyttet både for Forsvarsmateriells egne anleggsmidler og anlegg under utførelse. Gjenanskaffelseskost for anleggsmidler som ikke var ferdigstilt per 1. januar 2016, ble som hovedregel fastsatt med grunnlag i prosjektregnskapene, justert til valutakurs og kroneverdi på tidspunktet for åpningsbalansen.

Finansieringen av anleggsmidler ble klassifisert som en avsetning under avsnittet Statens kapital. Denne avsetningen løses opp i takt med avskrivningen av de

anleggsmidlene som finansieringen dekker. Beholdninger av varer og driftsmateriell er i åpningsbalansen verdsatt til det laveste av anskaffelseskost og netto realisasjonsverdi, i tråd med SRS 12. Øvrige omløpsmidler er verdsatt til virkelig verdi. Kortsiktig gjeld er verdsatt til pålydende. Omløpsmidler, fratrukket kortsiktig gjeld og eventuelle øvrige avsetninger, fremkommer som avregninger med statskassen.

PRINSIPPENDRING, KONSEKVENNS FOR ÅPNINGSBALANSEN

Forsvarsmateriell har i 2017, på prinsipielt grunnlag, avklart med Direktoratet for økonomistyring at regnskapsmessig behandling av materiellinvesteringer som gjøres for Forsvaret, ikke skal presenteres i Forsvarsmateriells regnskap som *Anlegg under utførelse*. En forutsetning for å kunne presentere *Anlegg under utførelse* i regnskapene, er at de aktuelle materiellinvesteringene skal disponeres av virksomheten, dette følger av *Statlig regnskapsstandard 17 Anleggsmidler*. Det er Forsvaret som skal disponere disse, ikke Forsvarsmateriell, og av den grunn har Direktoratet anbefalt at materiellinvesteringer, bør presenteres som omløpsmidler, *Varelager under tilvirkning*, og ikke som *Anlegg under utførelse* i Forsvarsmateriells regnskap.

Varelager under tilvirkning skal i en åpningsbalanse verdsettes til laveste av anskaffelseskost og netto realisasjonsverdi. Investeringsprosjektene i Forsvarsmateriell anskaffer til dels spesialisert materiell, hvor netto realisasjonsverdi ikke vil gi et riktig bilde av virksomhetens økonomiske stilling per 1. januar 2016. Forsvarsmateriell har av den grunn lagt anskaffelseskost til grunn som verdsettelsesprinsipp i åpningsbalansen.

Konsekvensen av prinsippendringen, innebærer at tidligere indeks- og valutajustering foretatt i forbindelse med verdsettelse etter gjenanskaffelseskost iht SRS 17, er reversert, slik at åpningsbalansen er presentert til akkumulert anskaffelseskost per 31. desember 2015. Virkning av prinsippendring måles på tidspunktet for inngående balanse. Regnskapsmessig er prinsippendringen håndtert iht SRS 3 *Prinsippendring, estimatendring og korrigerings av feil*. Virkning av prinsippendring skal føres direkte mot statens finansiering av beholdninger.

OVERFØRINGER AV INVESTERINGER TIL FORSVARET

Overføringer fra varelager under tilvirkning i Forsvaremateriell til anleggsmidler i Forsvaret dokumenteres med overføringsprotokoll, regnskapsmessig overføringsbilag og prosjektrengskap. Forsvaremateriell benytter anskaffelseskost som grunnlag for overføringsverdien. Grunnlaget for overføringer er som hovedregel akkumulert anskaffelseskost i investeringsprosjektet. For store anskaffelser legges kontraktsverdi i fremmed valuta til grunn, fordi den endelige anskaffelseskosten ikke er kjent før anskaffelsen er ferdigstilt.

I forbindelse med store investeringer utbetales det forskudd til leverandører. Forskuddene omregnes til valutakurs på tidspunktet for utbetaling av forskudd. De samme valutakursene benyttes ved omregning av kontraktsverdier i utenlandsk valuta. I tilfeller hvor forskudd er utbetalt i flere rater, skal en veid valutakurs legges til grunn ved omregning av kontraktsverdier.

Overførte kontraktsverdier til Forsvaret reduserer verdi av Varelager under tilvirkning i Forsvaremateriell. Ved avslutning av investeringsprosjekter hvor kontraktsverdi er lagt til grunn ved overføringen, vil eventuell resterende verdi på prosjektene overføres til Forsvaret.

OVERFØRINGER FRA PROSJEKT-BEHOLDNINGER

Ved overføring av prosjektbeholdninger til Forsvaret reduseres Beholdning av varer og driftsmateriell. Avsetningen på Statens finansiering av beholdninger reduseres tilsvarende.

DEKOMPONERING

Prinsippet for dekomponering følger av SRS 17 punkt 28. Dekomponering skal vurderes for store anleggs-

midler som består av flere komponenter med ulik utnyttbar levetid. Hver del av driftsmidlet, som har en anskaffelseskost som er vesentlig i forhold til den totale anskaffelseskosten for driftsmidlet, skal balanseføres separat. Deler som antas å ha lik utnyttbar levetid kan slås sammen.

OVERFØRING AV MATERIELL FRA FORSVARET I FORBINDELSE MED AVHENDING

Ved avhending av materiell skal Beholdning av varer og driftsmateriell og Anleggsmidler overføres fra Forsvaret til Forsvaremateriell. Disse skal være fullt ut nedskrevet før overføringstransaksjonen til Forsvaremateriell finner sted. Forsvaremateriell overtar beholdningen av driftsmateriell og anleggsmidler til virkelig verdi.

TRANSAKSJONSBASERTE INNTEKTER

Inntekt resultatføres når den er opptjent, og transaksjoner resultatføres til verdien av vederlaget på transaksjonstidspunktet. Inntektsføring ved salg av varer skjer på leveringstidspunktet. Salg av tjenester inntektsføres i takt med utførelsen.

INNTEKTER FRA BEVILGINGER OG INNTEKT FRA TILSKUDD OG OVERFØRINGER

Inntekt fra bevilgninger og inntekt fra tilskudd og overføringer resultatføres i den perioden da aktivitetene som inntektene er forutsatt å finansiere er utført, det vil si i den perioden kostnadene påløper (motsatt sammenstilling). Prinsippet om motsatt sammenstilling benyttes også ved årets slutt i henhold til SRS 10 av august 2015.

Den andelen av inntekt fra bevilgninger og

tilsvarende som benyttes til anskaffelse av immaterielle eiendeler og varige driftsmidler som balanseføres, inntektsføres og kostnadsføres på anskaffelsestidspunktet, og avsettes i balansen på regnskapslinjen Statens finansiering av immaterielle eiendeler og varige driftsmidler. Tilsvarende gjelder for prosjektbeholdninger og varelager under tilvirkning, men avsetningsposten klassifiseres som Statens finansiering av beholdninger.

I takt med kostnadsføringen av avskrivninger av immaterielle eiendeler og varige driftsmidler, inntektsføres et tilsvarende beløp fra avsetningen Statens finansiering av immaterielle eiendeler og varige driftsmidler. Periodens inntektsføring fra avsetningen resultatføres som inntekt fra bevilgninger. Dette medfører at kostnadsførte avskrivninger inngår i virksomhetens driftskostnader uten å få resultateffekt.

KOSTNADER

Ressursforbruket som knytter seg til de transaksjonsbaserte inntektene kostnadsføres i samme periode som tilhørende inntekt. Ressursforbruket som finansieres med inntekt fra bevilgning og inntekt fra tilskudd og overføringer, kostnadsføres i takt med at aktivitetene utføres.

KLASSIFISERING OG VURDERING AV ANLEGGSMIDLER

Anleggsmidler er varige og betydelige eiendeler som disponeres av virksomheten. Med varig menes utnyttbar levetid på 3 år eller mer. Med betydelig menes enkeltstående anskaffelser (kjøp) med anskaffelseskost på kr 100.000 eller mer. Anleggsmidler er balanseført til anskaffelseskost fratrukket avskrivninger. Kontorinventar og datamaskiner (PCer,

servere m.m.) med utnyttbar levetid på 3 år eller mer er balanseført som egne grupper. Anleggsmidler nedskrives til virkelig verdi ved en eventuell bruksendring, dersom virkelig verdi er lavere enn balanseført verdi.

INVESTERINGER I AKSJER OG ANDELER

Forsvarsmateriell har ingen investeringer i aksjer og andeler.

KLASSIFISERING OG VURDERING AV OMLØPSMIDLER OG KORTSIKTIG GJELD

Omløpsmidler og kortsiktig gjeld omfatter poster som forfaller til betaling innen ett år etter anskaffelsestidspunktet. Øvrige poster er klassifisert som anleggsmidler/langsiktig gjeld. Omløpsmidler vurderes til det laveste av anskaffelseskost og virkelig verdi. Kortsiktig gjeld balanseføres til nominelt beløp på opptakstidspunktet.

BEHOLDNING AV VARER OG DRIFTSMATERIELL

Regnskapslinjen inkluderer investeringsprosjekter og prosjektbeholdninger som anskaffes for overføring til Forsvaret. Ved anskaffelsen av aktiverbare varer og tjenester i forbindelse med investeringsprosjektene, inntektsføres bevilgningen med motpost avregning med statskassen. Samtidig kostnadsføres en tilsvarende avsetning mot Statens finansiering av beholdninger. Ved overføring fra Forsvarsmateriell til Forsvaret reduseres avsetningen tilsvarende overføringsverdien. Grunnlaget for overføringsverdiene er omtalt under, for henholdsvis varelager under tilvirkning og for prosjektbeholdninger.

VARELAGER UNDER TILVIRKNING

Forsvarsmateriells investeringsprosjekter tilvirker varer som Forsvaret skal overta ved ferdigstillelse og driftssetting. Ved driftssetting av varer under tilvirkning oppføres anleggsmiddel i Forsvaret, i henhold til overføringsprotokollen. Tilvirkning av varelageret føres til anskaffelseskost, og omfatter alle kjøpsutgifter pådratt for å bringe beholdningene til deres nåværende plassering og tilstand.

PROSJEKTBEHOLDNINGER

Beholdninger av varer og driftsmateriell er i åpningsbalansen verdsatt til det laveste av anskaffelseskost og netto realisasjonsverdi, i tråd med SRS 12. Netto realisasjonsverdi er generelt vurdert til å være lik anskaffelseskost, siden Forsvarsmateriells omløpsmiddelbeholdninger i all hovedsak består av driftsmidler til bruk i tjenesteproduksjon og ikke for videresalg. I løpende drift blir verdien på beholdningene justert etter prinsippet om glidende gjennomsnittspris.

Forsvarsmateriell og Forsvaret regnskapsfører sine beholdninger av varer og driftsmidler i et felles materiellregnskapssystem og er i stor grad lokalisert på samme fysiske lager. Forsvarsmateriell kostnadsfører ikke varekostnaden på tidspunktet for overføringen til Forsvaret, men følger prinsippet for inntektsføring av bevilgninger på tidspunktet for anskaffelsen av beholdningene.

FORDRINGER

Kundefordringer og andre fordringer er oppført i balansen til pålydende etter fradrag for avsetning til forventet tap, gjennom individuelle avsetninger på tap på fordringer.

VALUTA

Pengeposter i utenlandsk valuta er vurdert til kursen ved regnskapsårets slutt. Her er Norges Banks spot-

kurs per 31.12 lagt til grunn. Ved forskuddsbetalinger til leverandører får Forsvarsmateriell en fordring som gjøres opp ved leveranse av materiell. Fordringen er ikke en finansiell eiendel, og bokføres til valutakurs på betalingstidspunktet. Det er følgelig ingen valutarisiko knyttet til oppgjøret.

Oppgjør ved mottak av materiell som er forskuddsbetalt, skal bokføres til valutakurs ved utbetaling av forskuddet. For investeringsprosjekter, som er omfattet av forskuddsordninger, hvor forskuddene utbetales på ulike tidspunkt, beregnes det en omregningsfaktor for valuta. Denne omregningsfaktoren er beregnet som et glidende gjennomsnitt av alle bevegelser på forskuddene.

FORSKUDDSBETALTE KOSTNADER

Forskuddsbetalte kostnader omfatter utbetalinger til Joint Program Office (JPO) for F-35-kampfly, Foreign Military Sales (FMS), NATO Support Agency (NSPA) og andre forskudd.

Deltagelsen i den internasjonale kampflyanskaffelsen er regulert gjennom en myndighetsavtale mellom alle deltakernasjoner. Avtalen regulerer utbetalingsprosedyrer og krever innestående beløp på bankkonto i USA pålydende dekning for påfølgende kvartals utgifter. Utbetaling av forskuddsbeløp overføres til bankkonti i USA. Uttak fra bankkontoene gjøres basert på godkjente fakturaer fra leverandørene, hvor Forsvarsmateriell mottar fakturakopier og oversikt over hvilke leveranser som ligger til grunn. Forsvarsmateriell regnskapsfører deretter reduksjon av forskudd, mot henholdsvis varelager under tilvirkning, forskuddsbetalte kostnader eller kostnader.

FMS er en amerikansk betegnelse på alt salg av militært materiell fra USA og amerikanske leverandører til andre allierte nasjoner. For å kunne gjennomføre anskaffelser av amerikansk materiell plikter den enkelte nasjon å bruke denne ordningen. Forsvaret har siden 1995 hatt en Special Billing Arrangement (SBA) med US Government når det

gjelder FMS-betalinger. SBA krever betaling etter forbruk, og at det til enhver tid er dekning for de tre påfølgende måneders forbruk på bankkonto i USA. Forsvaret og Forsvarsmateriell har en rekke FMS-avtaler. Forsvarsmateriell benytter FMS-ordningen i forbindelse med investeringsprosjekter. Forsvarsmateriell mottar Delivery Lists hvert kvartal som viser hva slags varer og tjenester som er levert i foregående kvartal.

NSPA er en tilsvarende ordning i Europa, som benyttes i investeringsprosjekter. Ordningen skiller seg fra FMS ved at Forsvarsmateriell mottar fakturaer som viser hvilke varer og tjenester som er levert.

PERIODISERING I VIRKSOMHETSREGNSKAPET

Faktura med fakturadato i 2018, hvor kostnadene er pådratt i 2017, er periodisert og kostnadsført i 2017. Varemottakstidspunktet er styrende for periodiseringen.

STATENS KAPITAL

Statens kapital består av virksomhetskaptal, avregninger, statens finansiering av immaterielle eiendeler og varige driftsmidler, og statens finansiering av beholdninger. Avsnittet viser statens samlede finansiering av virksomheten.

AVREGNINGER

For Forsvarsmateriell er nettobeløpet av alle balanseposter, med unntak av immaterielle eiendeler og varige driftsmidler og beholdninger av varer og driftsmateriell, finansiert av avregnet med statskassen.

STATENS FINANSIERING AV IMMATERIELLE EIENDELER OG VARIGE DRIFTSMIDLER

Balanseført verdi av varelager under tilvirkning og prosjektbeholdninger har motpost i regnskapslinjen Statens finansiering av beholdninger.

KONTANTSTRØMOPPSTILLING

Det er ikke utarbeidet kontantstrømoppstilling. Tilnærmet lik informasjon er presentert i artskonto-rapporteringen som en del av årsregnskapet.

HENDELSER ETTER BALANSEDAGEN

Forsvarsmateriell er ikke kjent med vesentlige hendelser etter 31.12.2017 som ikke er hensyntatt i årsregnskapet for 2017.

STATLIGE RAMMEBETINGELSER SOM GJELDER FORSVARSMATERIELL

STATENS KONSERNKONTOORDNING

Statlige virksomheter omfattes av statens konsernkontoordning. Konsernkontoordningen innebærer at alle innbetalinger og utbetalinger daglig gjøres opp mot virksomhetens oppgjørskontoer i Norges Bank.

BRUTTOBUDSJETTERTE VIRKSOMHETER

Bruttobudsjetterte virksomheter tilføres ikke likvider gjennom året. Virksomhetene har en trekkrettighet på sin konsernkonto. For bruttobudsjetterte virksomheter nullstilles saldoen på den enkelte oppgjørskonto i Norges Bank ved overgang til nytt regnskapsår.

VALUTASIKRING

Statlige virksomheter har ikke adgang til å utøve valutasikring. Forsvarsmateriell er en statlig virksomhet som i stor grad anskaffer materiell og tjenester fra utlandet, og er således eksponert for valutarisiko.

SELVASSURANDØRPRINSIPPET

Staten er selvassurandør. Det er følgelig ikke inkludert poster i balanse eller resultatregnskap som søker å reflektere alternative netto forsikringskostnader eller forpliktelser.

Resultatregnskap

<i>Tall i 1 000 kroner</i>			
	Note	2017	Omarbeidet 2016
Driftsinntekter			
Inntekt fra bevilgninger	1	2 841 237	2 743 845
Inntekt fra tilskudd og overføringer	1	35 743	2 006
Salgs- og leieinntekter	1	97 068	121 953
Andre driftsinntekter	1	101 896	90 945
<i>Sum driftsinntekter</i>		<i>3 075 945</i>	<i>2 958 749</i>
Driftskostnader			
Varekostnader		89 771	109 721
Lønnskostnader	2	1 225 128	1 091 318
Avskrivninger på varige driftsmidler	4	17 050	15 422
Andre driftskostnader	5	1 742 210	1 679 130
<i>Sum driftskostnader</i>		<i>3 074 160</i>	<i>2 895 591</i>
Driftsresultat		1 785	63 158
Finansinntekter og finanskostnader			
Finansinntekter	6	18 848	167 181
Finanskostnader	6	20 633	230 339
<i>Sum finansinntekter og finanskostnader</i>		<i>-1 785</i>	<i>-63 158</i>
Resultat av periodens aktiviteter		0	0
Avregninger og disponeringer			
Innkrevingsvirksomhet og andre overføringer til staten			
Avgifter og gebyrer direkte til statskassen	8	160	0
Avregning med statskassen innkrevingsvirksomhet		160	0
<i>Sum innkrevingsvirksomhet og andre overføringer til staten</i>		<i>0</i>	<i>0</i>
Tilskuddsforvaltning og andre overføringer fra staten			
Utbetalinger av tilskudd til andre	9	65 072	87 379
Avregning med statskassen tilskuddsforvaltning		65 072	87 379
<i>Sum tilskuddsforvaltning og andre overføringer fra staten</i>		<i>0</i>	<i>0</i>

Balanse

<i>Tall i 1 000 kroner</i>	Note	31.12.2017	Omarbeidet 31.12.2016
EIENDELER			
A. Anleggsmidler			
I Immaterielle eiendeler			
Immaterielle eiendeler under utførelse	3,16	0	0
<i>Sum immaterielle eiendeler</i>		0	0
II Varige driftsmidler			
Tomter, bygninger og annen fast eiendom	4	526	490
Maskiner og transportmidler	4	96 383	88 534
Driftsløsøre, inventar, verktøy og lignende	4	63 043	60 712
Anlegg under utførelse	4,16	0	0
<i>Sum varige driftsmidler</i>		159 952	149 735
III Finansielle anleggsmidler			
<i>Sum finansielle anleggsmidler</i>		0	0
Sum anleggsmidler		159 952	149 735
B. Omløpsmidler			
I Beholdninger av varer og driftsmateriell			
Beholdninger av varer og driftsmateriell	10	454 838	842 700
Varelager under tilvirkning	10,16	14 014 131	12 897 075
<i>Sum beholdning av varer og driftsmateriell</i>		14 468 969	13 739 775
II Fordringer			
Kundefordringer	11	46 484	16 826
Opptjente, ikke fakturerte inntekter	12	31 163	11 438
Andre fordringer	13	7 708 440	7 271 968
<i>Sum fordringer</i>		7 786 087	7 300 232
III Bankinnskudd, kontanter og lignende			
<i>Sum bankinnskudd, kontanter og lignende</i>		0	0
Sum omløpsmidler		22 255 056	21 040 007
SUM EIENDELER		22 415 008	21 189 742

<i>Tall i 1 000 kroner</i>	Note	31.12.2017	Omarbeidet 31.12.2016
STATENS KAPITAL OG GJELD			
C. Statens kapital			
I Virksomhetskapskapital			
<i>Sum virksomhetskapskapital</i>		0	0
II Avregninger			
Avregnet med statskassen (bruttobudsjetterte)	7	-7 107 296	-6 745 442
Statens finansiering av beholdninger	10	-14 468 969	-13 739 775
<i>Sum avregninger og finansiering av beholdninger</i>		-21 576 265	-20 485 217
III Statens finansiering av varige driftsmidler			
Statens finansiering av varige driftsmidler	4	-159 952	-149 735
<i>Sum statens finansiering av varige driftsmidler</i>		-159 952	-149 735
Sum statens kapital		-21 736 217	-20 634 952
D. Gjeld			
I Avsetning for langsiktige forpliktelser			
<i>Sum avsetning for langsiktige forpliktelser</i>		0	0
II Annen langsiktig gjeld			
<i>Sum annen langsiktig gjeld</i>		0	0
III Kortsiktig gjeld			
Leverandørgjeld		-172 428	-152 564
Skyldig skattetrekk	17	-46 163	-9
Skyldige offentlige avgifter	18	-20 531	-16 513
Avsatte feriepenger		-101 396	-95 141
Mottatt forskuddsbetaling	12	-3 302	-27 683
Annen kortsiktig gjeld	15	-334 971	-262 880
<i>Sum kortsiktig gjeld</i>		-678 791	-554 790
Sum gjeld		-678 791	-554 790
SUM STATENS KAPITAL OG GJELD		-22 415 008	-21 189 742

Noter

Note 1 – driftsinntekter

Tall i 1 000 kroner	2017	Omarbeidet 2016
Inntekt fra bevilgninger		
Inntekt fra bevilgning fra overordnet departement*	12 160 372	11 706 049
<i>Inntekt fra bevilgning fra andre departement, belastningsfullmakt</i>		
- brutto benyttet til investeringer i immaterielle eiendeler og varige driftsmidler	-11 301	-121 534
+ utsatt inntekt fra avsetning knyttet til investeringer (avskrivninger)	17 050	15 422
+ inntekt til dekning av pensjonskostnader**	-336	72 322
Andre poster som vedrører bevilgninger - varelager under tilvirkning og beholdninger***	-9 324 547	-8 928 415
Sum inntekt fra bevilgninger	2 841 237	2 743 845
<i>*Skal tilsvare kolonnen «Periodiseringsprisnippet inntektsført bevilgning» i tabellen under.</i>		
<i>**Benyttes av virksomheter som får arbeidsgivers andel av pensjon dekket via samlet bevilgning til SPK.</i>		
<i>***Beløpet inneholder 282,4 millioner hvor korrigeringer ihht SRS3 har blitt tatt med når tildelingene er regnskapsført i 2017. Tildelingene regnskapsføres debet/kredit på samme regnskapslinje i resultatet, og har ingen innvirkning på regnskapet.</i>		
Inntekt fra tilskudd og overføringer		
Tilskudd fra Nato	38 399	393
Andre tilskudd og overføringer	-2 655	1 613
Sum inntekt fra tilskudd og overføringer	35 743	2 006
Inntekt fra gebyrer	0	0
Sum inntekt fra gebyrer	0	0
Salgs- og leieinntekter		
Salgsinntekter	99 171	118 830
Leieinntekt	-2 102	3 123
Sum salgs- og leieinntekter	97 068	121 953
Andre driftsinntekter		
Gevinst ved avgang anleggsmidler	1 858	17 135
Royalties	10 510	19 248
Andre driftsinntekter	89 528	54 562
Sum andre driftsinntekter	101 896	90 945
Sum driftsinntekter	3 075 945	2 958 749

Grunnlag for inntektsføring av utgiftsbevilgning

<i>Tall i 1000 kroner</i>		Kontantprinsippet			Periodiserings- prinsippet Inntektsført bevilgning
Kapittel og post	Utgiftsbevilgning (samlet tildeling)	Inntekts- bevilgning	Rapportert inntekt	Maksimalt beregnet grunnlag for inntektsføring	
176001/476001	1 611 150	121 043	128 592	1 490 107	
176045/476045	4 233 946	94 517	95 616	4 139 429	
176048/476048	82 000	95 951	95 915	-13 915	
176075	65 261	o	o	65 261	
176101	184 232	o	111	184 121	
176145/476145	7 896 324	o	o	7 896 324	
176044	68 452	o	o	68 452	
Sum				13 829 779	

Denne tabellen viser mottatte bevilgninger etter kontantprinsippet sammenholdt med inntektsført bevilgning i virksomhetsregnskapet etter periodiseringsprinsippet.

Kolonnen for utgiftsbevilgning består av bevilgninger overført fra foregående budsjettår og årets bevilgninger, redusert for avgitte belastningsfullmakter. Kolonnen for inntektsbevilgning viser eventuelle inntektskrav, og beløpet reduserer grunnlaget for inntektsføring. Kolonnen for rapportert inntekt viser inntekter rapportert til statsregnskapet ved årsslutt. Ved beregning av maksimalt grunnlag for inntektsføring er utgiftsbevilgningen redusert med det laveste av beløpene i kolonnen for henholdsvis inntektsbevilgning eller rapportert inntekt.

Inntektsført bevilgning i virksomhetsregnskapet kan aldri overskride beløpet som fremgår i kolonnen maksimalt beregnet grunnlag for inntektsføring. Inntektsført bevilgning i virksomhetsregnskapet følger prinsippet om motsatt sammenstilling. Det vil si at inntekt fra bevilgning skal sammenstilles med påløpte kostnader i perioden.

Note 2 – lønnskostnader

<i>Tall i 1000 kroner</i>	2017	2016
Lønn fast ansatte	777 810	735 480
Overtid, variable tillegg og fleksitid (både faste og midlertidige)	66 581	58 961
Annen lønn	20 839	3 657
Feriepenger	86 354	97 540
Arbeidsgiveravgift	148 839	128 492
Pensjonskostnader*	100 378	49 541
Sykepenger og andre refusjoner (-)	-21 487	-18 026
Godtgjørelse til vernepliktige	81	39
Andre ytelser	45 733	35 633
Sum lønnskostnader	1 225 128	1 091 318
<i>Antall årsverk</i>	<i>1 370</i>	<i>1 280</i>

* Pensjonskostnader

Fra og med 1.januar 2017 betaler virksomheten pensjonspremie til Statens pensjonskasse (SPK). For 2017 er arbeidsgivers andel av pensjonspremien 12,0 %. Premiesatsen for 2016 var 6,25 %.

Note 3 – immaterielle eiendeler

Immaterielle eiendeler er i omarbeidede tall for 2016 omklassifisert til varelager under utvikling. Se forøvrig note 10 og 16.

Note 4 – varige driftsmidler

<i>Tall i 1 000 kroner</i>	Bygninger og annen fast eiendom	Maskiner og transport- midler	Drifts- løsøre, inventar, verktøy	Anlegg under utførelse	Total
2017					
Anskaffelseskost 01.01.2017	490	234 255	106 257	0	341 002
Akkumulerte avskrivninger 01.01.2017	0	145 721	45 545	0	191 266
Bokført verdi 01.01.2017	490	88 534	60 712	0	149 735
Tilgang i 2017	94	33	11 174	0	11 301
Overført til annen gruppe i 2017	0	15 965	0	0	15 965
Ordinære avskrivninger i 2017	58	8 149	8 842	0	17 050
Anskaffelsesverdi 31.12.2017	584	250 253	117 431	0	368 268
Akkumulerte avskrivninger 31.12.2017	58	153 870	54 387	0	208 316
Bokført verdi 31.12.2017	526	96 383	63 043	0	159 952
2016					
Anskaffelseskost 31.12.2016	490	234 253	106 193	12 885 421	13 226 357
Akkumulerte avskrivninger 31.12.2016	-	145 721	45 545	-	191 266
Bokført verdi 31.12.2016	490	88 532	60 648	12 885 421	13 035 091
Anlegg under utførelse omklassifisert til varer under tilvirkning	0	0	0	-12 885 420	-12 885 420
Anleggsmidler overført fra forsvaret ansk.kost	0	157	210	0	367
Anleggsmidler overført fra forsvaret akk. avskr	0	155	146	0	301
Omarbeidet anskaffelsesverdi 31.12.2016	490	234 410	106 403	0	340 936
Omarbeidet akk. avskrivninger 31.12.2016	0	145 876	45 691	0	191 567
Omarbeidet bokført verdi 31.12.2016	490	88 534	60 712	0	149 735
Økonomisk levetid	10-60 år dekomponert lineært	3-15 år Lineært	3-15 år Lineært		

Note 5 – andre driftskostnader

Tall i 1000 kroner	Omarbeidet	
	2017	2016
Husleie	73 956	71 541
Vedlikehold og ombygging av leide lokaler	2 266	569
Andre kostnader til drift av eiendom og lokaler	17 697	10 482
Leie av maskiner, inventar og lignende	19 979	37 484
Mindre utstyrsanskaffelser	167 596	167 048
Ammunisjon	5 652	40 415
Arbeidsklær	2 711	2 655
Reparasjon og vedlikehold av maskiner, utstyr mv.	116 652	130 036
Kjøp av fremmede tjenester*	1 193 358	1 104 668
Reiser og diett	106 278	88 687
Tap på fordringer	231	-22
Øvrige driftskostnader	35 834	25 567
Sum andre driftskostnader	1 742 210	1 679 130

*Kjøp av fremmede tjenester omfatter i hovedsak kostnadsført utvikling i investeringsprosjekter, bistand i investeringsfinansierte prosjekter som ikke tilfredsstillers regnskapsstandardens (SRS 12) krav til aktivisering, samt materiellforvaltning som ikke skal aktiveres.

Note 6 – finansinntekter og finanskostnader

Tall i 1000 kroner	2017	2016
Finansinntekter		
Valutagevinst (agio)	18 848	167 181
Sum finansinntekter	-18 848	-167 181
Finanskostnader		
Rentekostnad	78	70
Valutatap (disagio)	20 548	230 263
Annen finanskostnad	7	6
Sum finanskostnader	20 633	230 339

Forsvarsmateriell har ikke adgang til sikre seg mot valutavsvingninger, og virksomheten har betydelige utbetalinger i fremmed valuta, blant annet gjennom forskuddsordningen for kampfly og ordinær FMS-ordning.

Note 7, A og B

Note 7 A vises særskilt for Forsvarsmateriell for sammenhengene som ikke omfattes av innvilget unntaks-søknad. Deretter vises note 7 A samlet for Forsvaret og Forsvarsmateriell, da de to etatene avlegger felles kontrantrapport (S-rapport) i 2016, jamfør innvilget unntakssøknad.

<i>Tall i 1000 kroner</i>	31.12.2017	31.12.2016	Endring
<i>Immaterielle eiendeler, varige driftsmidler og finansiering av disse</i>			
Immaterielle eiendeler	0	0	0
Varige driftsmidler	159 952	149 735	10 216
Statens finansiering av immaterielle eiendeler og varige driftsmidler	-159 952	-149 735	-10 216
Sum	0	0	0
<i>Finansielle anleggsmidler</i>			
Investeringer i aksjer og andeler	0	0	0
Obligasjoner	0	0	0
Andre fordringer	0	0	0
Sum	0	0	0
<i>Omløpsmidler</i>			
Beholdninger av varer og driftsmateriell	14 468 969	13 739 775	850 598
Kundefordringer	46 484	16 826	29 658
Opptjente, ikke fakturerte inntekter	31 163	11 438	19 725
Andre fordringer	7 708 440	7 271 968	436 472
Bankinnskudd, kontanter og lignende	0	0	0
Sum	22 255 056	21 040 007	850 598
<i>Langsiktige forpliktelser og gjeld</i>			
Avsetninger langsiktige forpliktelser	0	0	0
Øvrig langsiktig gjeld	0	0	0
Sum	0	0	0
<i>Kortsiktig gjeld</i>			
Leverandørgjeld	-172 428	-152 564	-20 564
Skyldig skattetrekk	-46 163	-9	-46 154
Skyldige offentlige avgifter	-20 531	-16 513	-4 019
Avsatte feriepengene	-101 396	-95 141	-6 255
Mottatt forskuddsbetaling	-3 302	-27 683	24 381
Annen kortsiktig gjeld	-334 971	-262 880	-71 390
Sum	-678 791	-554 790	-124 001
Avregnet med statskassen*	21 576 265	20 485 217	1 091 048
Statens finansiering av beholdning	- 14 468 969	-13 739 775	- 729 194
Avregnet mot statskassen	-7 107 296	-6 745 442	- 361 854
Sum	-21 576 265	-20 485 217	- 1 091 048

A) Avregnet med statskassen for Forsvarsmateriell og Forsvaret samlet

<i>Tall i 1000 kroner</i>	31.12.2017	31.12.2016	Endring
<i>Immaterielle eiendeler, varige driftsmidler og finansiering av disse</i>			
Immaterielle eiendeler	509 997	677 056	-167 059
Varige driftsmidler	52 058 735	47 743 565	4 315 170
Statens finansiering av immaterielle eiendeler og varige driftsmidler	-52 568 732	-48 420 621	-4 148 111
<i>Sum</i>	0	0	0
<i>Finansielle anleggsmidler</i>			
Investeringer i aksjer og andeler	0	0	0
Obligasjoner	0	0	0
Andre fordringer	603	923	-320
<i>Sum</i>	603	923	-320
<i>Omløpsmidler</i>			
Beholdninger av varer og driftsmateriell	49 123 678	48 179 339	944 339
Kundefordringer	279 577	90 488	189 089
Opptjente, ikke fakturerte inntekter	34 287	24 192	10 095
Andre fordringer	9 199 911	9 083 777	116 133
Bankinnskudd, kontanter og lignende	10 480	11 381	-901
<i>Sum</i>	58 647 933	57 389 172	1 258 756
<i>Langsiktige forpliktelser og gjeld</i>			
Avsetninger langsiktige forpliktelser	0	0	0
Øvrig langsiktig gjeld	-363 663	-494 039	130 376
<i>Sum</i>	-363 663	-494 039	130 376
<i>Kortsiktig gjeld</i>			
Leverandørgjeld	-510 269	-966 435	456 165
Skyldig skattetrekk	-635 856	-593	-635 262
Skyldige offentlige avgifter	-344 597	-190 745	-153 852
Avsatte feriepenger	-1 236 644	-1 183 198	-53 446
Mottatt forskuddsbetaling	-29 814	-29 324	-490
Annen kortsiktig gjeld	-985 276	-1 117 087	131 812
<i>Sum</i>	-3 742 456	-3 487 382	-255 074
Avregnet med statskassen*	54 542 416	53 408 680	1 133 736

Finansieringen av varige driftsmidler fremgår av regnskapslinjen *Statens finansiering av immaterielle eiendeler og varige driftsmidler*. Finansieringen av nettosummen av omløpsmidler og kortsiktig gjeld fremgår som hovedregel av regnskapslinjen *Avregnet med statskassen*

**Avstemming av endring i avregnet med statskassen samlet for Forsvaret og Forsvarsmateriell
 (kongruensavvik)**

Konsernkonto utbetaling	-44 902 040
Konsernkonto innbetaling	3 184 287
<hr/>	
<i>Netto trekk konsernkonto</i>	<i>-41 717 753</i>
-Innbetaling innkrevingsvirksomhet og andre overføringer	-28 809
+Utbetaling tilskuddsforvaltning og andre overføringer	95 619
+Inntektsført fra bevilgning	40 637 066
-Gruppeliv/arbeidsgiveravgift	-1 619 026
+Nettoordning, statlig betalt merverdiavgift	2 102 854
-Tilbakeførte utsatte inntekter ved avgang anleggsmidler, der avsetninger ikke er resultatført	-593 819
Korrigerings av avsetning for feriepenger (ansatte som går over i annen statlig stilling)	-7 174
Kongruensavvik	-2 694
<hr/>	
Forskjell mellom resultatført og netto trekk på konsernkonto	-1 133 736
Resultat av periodens aktiviteter før avregning med statskassen	0
<hr/>	
Sum endring i avregnet med statskassen for Forsvaret og Forsvarsmateriell	-1 133 736

B) Forskjellen mellom avregnet med statskassen og mellomværende med statskassen

Tall i 1000 kroner

	2017	2016	Forskjell
	Spesifisering av <u>bokført</u> avregning med statskassen	Spesifisering av <u>rapportert</u> mellom- regning med statskassen	
<i>Immaterielle eiendeler, varige driftsmidler og finansiering av disse</i>			
Immaterielle eiendeler	0	0	0
Varige driftsmidler	159 952	0	159 952
Statens finansiering av immaterielle eiendeler og varige driftsmidler	-159 952	0	-159 952
Sum	0	0	0
<i>Finansielle anleggsmidler</i>			
Investeringer i aksjer og andeler	0	0	0
Obligasjoner	0	0	0
Andre fordringer	0	0	0
Sum	0	0	0
<i>Omløpsmidler</i>			
Beholdninger av varer og driftsmateriell	14 468 969	0	14 468 969
Kundefordringer	46 484	4 161	42 323
Opptjente, ikke fakturerte inntekter	31 163	0	31 163
Andre fordringer	7 708 440	0	7 708 440
Bankinnskudd, kontanter og lignende	0	0	0
Sum	22 255 056	4 161	22 250 895
<i>Langsiktige forpliktelser og gjeld</i>			
Avsetninger langsiktige forpliktelser	0	0	0
Øvrig langsiktig gjeld	0	0	0
Sum	0	0	0
<i>Kortsiktig gjeld</i>			
Leverandørgjeld	-172 428	0	-173 128
Skyldig skattetrekk	-46 163	-46 156	-7
Skyldige offentlige avgifter	-20 531	0	-20 531
Avsatte feriepenger	-101 396	0	-101 396
Mottatt forskuddsbetaling	-3 302	0	-3 302
Annen kortsiktig gjeld	-334 971	-3 302	-330 968
Sum	-678 791	-49 458	-629 333
Sum	21 576 265	-45 297	21 621 562

Note 8 – innkrevingsvirksomhet og andre overføringer til staten

Tall i 1000 kroner	2017	2016
Bøter	1	0
Andre inntekter	159	0
Sum avgifter og gebyrer direkte til statskassen	160	0

Note 9 – andre overføringer fra staten

Tall i 1000 kroner	2017	2016
Tilskudd til utlandet	65 072	87 379
Sum utbetalinger av tilskudd til andre	65 072	87 379

Tilskudd til utlandet utgjør kostnadsførte utbetalinger til NATO, som utgjør Norges tilskudd til fellesfinansierte prosjekter i regi av alliansen.

Note 10 – beholdninger av varer og driftsmateriell (varelager under tilvirkning og prosjektbeholdninger)

Tall i 1000 kroner	31.12.2017	Omarbeidet 31.12.2016
Anskaffelseskost		
Lager teknisk materiell	270 847	561 809
Lager sanitetsforbruksmateriell	34 642	14 743
Lager forbruksmateriell	78 265	137 593
Lager datamaskiner	1 684	720
Lager arbeidsklær	5 723	61 534
Lager verktøy	27 959	51 788
Lager ammunisjon	0	3 418
Lager Amsys	13 936	11 065
Lager DNF	1 934	1 578
Lagerbeholdninger (periodiseringer)	36 151	0
Anskaffelseskost varer	471 141	844 249
Ukurans i innkjøpte varer (ferdigvarer)	16 303	1 549
Beholdninger av varer og driftsmateriell	454 838	842 700
Varelager under utvikling	14 014 131	12 897 075
Sum beholdning av varer og driftsmateriell	14 468 969	13 739 775

Endringer i varebeholdning innenfor spesielt teknisk materiell og forbruksmateriell skyldes overføring av initialanskaffelser og av reservedeler til Forsvaret samt integrasjon av materiell på materiellsystemene som en del av investeringsprosjekter.

TILGANGER OG DE STØRSTE OVERFØRINGENE TIL FORSVARET

Tall i 1000 kroner

Prosjekt nr	Prosjektnavn	Omarbeidet 31.12.2016	Tilgang 2017	Overført til anleggs- midler	Overført til Forsvaret	31.12.2017
7602	F-35-programmet - anskaffelse	5 003 500	5 726 799	0	5 580 109	5 150 191
5436	Kampvogner til Hæren	2 061 712	942 308	0	1 479 760	1 524 260
7660	Enhetshelikopter	1 263 914	129 764	0	0	1 393 678
	Øvrige prosjekter	4 567 949	2 319 719	15 965	925 702	5 946 002
Sum		12 897 075	9 118 591	15 965	7 985 570	14 014 131

Note 11 – kundefordringer

Tall i 1000 kroner

	2017	2016
Kundefordringer til pålydende	46 777	16 888
Avsatt til forventet tap (-)	-293	-62
Sum kundefordringer	46 484	16 826

Note 12 – opptjente, ikke fakturerte inntekter og mottatte forskuddsbetalinger

Tall i 1000 kroner

	2017	2016
Opptjent ikke fakturert driftsinntekt	31 163	11 438
Sum opptjente, ikke fakturerte inntekter	31 163	11 438
	2017	2016
Mottatt forskuddsbetaling	-3 302	-27 683
Sum mottatt forskuddsbetaling	-3 302	-27 683

Mottatt forskuddsbetaling gjelder innbetalinger fra andre NATO-land for fellesfinansierte samarbeidsprosjekter.

Note 13 – andre kortsiktige fordringer

<i>Tall i 1000 kroner</i>	31.12.2017	Omarbeidet 31.12.2016
Forskuddsbetalt lønn	4 019	-1 279
Reiseforskudd	50	992
Personallån	0	0
Andre fordringer på ansatte	3 287	696
Forskuddsbetalt leie	2 753	0
Andre forskuddsbetalte kostnader	7 698 331	7 271 559
Andre fordringer	0	0
Sum andre kortsiktige fordringer	7 708 440	7 271 968

Spesifikasjon av forskuddsbetalte kostnader	31.12.2017	Omarbeidet 31.12.2016	Endring 2017- omarb.2016
Forskudd FMS og NSPA* (beløp som er trukket fra Bankkonto FMS, hvor varer og tjenester ikke er levert enda)	561 389	818 604	-257 215
Bankkonto FMS	1 058 117	899 733	158 384
Bankkonto knyttet til F-35	3 573 284	3 068 676	504 608
Forskudd kampvogn, NH90 og FFI	2 505 541	2 484 546	20 994
Sum forskuddsbetalte kostnader	7 698 331	7 271 559	426 772

*Forskuddsbetalinger NSPA inneholder poster som gjennom behandlingen av varemottak ifm ordningen vil reklassifiseres til andre omløpsmidler. Ordningen er ikke fullstendig ajourført pr. 31.12.2017.

Saldoen inkluderer et Hercules erstatningsfly som ble levert i 2015, og inngår som et anlegg hos Forsvaret. Per 31.12.2016 og per 31.12.2017 var ikke hele betalingen trukket fra FMS-forskuddskonto i USA. Det er gjort en avsetning for resterende forskuddsbeløp.

Det er for FMS-ordningen laget et estimat for regnskapsmessig håndtering av ikke-behandlede poster i 2017. Estimateret er basert på historisk fordeling av vare- og tjenestemottak gjennom ordningen til henholdsvis varelager under tilvirkning, beholdninger eller kostnader.

Note 14 – bankinnskudd, kontanter og lignende

Forsvarsmateriell har ikke bankinnskudd og kontanter.

Note 15 – annen kortsiktig gjeld

<i>Tall i 1000 kroner</i>	31.12.2017	Omarbeidet 31.12.2016
Påløpte kostnader	-29 427	-13 497
Midlertidig leverandørgjeld*	-77 532	-211 588
Annen kortsiktig gjeld	-228 011	-37 795
Sum annen kortsiktig gjeld	-334 970	-262 880

* Det er etablert et system slik at det ved varemottak blir produsert en proforma inngående faktura. Denne proforma fakturaen blir bokført og avregnet som en midlertidig leverandørgjeld. Ved mottak av faktura fra leverandør blir faktura avregnet mot proforma faktura. Det kan være differanser mellom proforma faktura og endelig faktura. Midlertidig leverandørgjeld utgjorde 211 mill kroner 31.12.2016, og 77 mill kroner 31.12.2017.

Note 16 – Endringer i inngående balanse

Forsvarsmateriell har i 2017 korrigert en rekke poster i henhold til SRS 3. Dette som en følge av prinsippendringer, og avdekkede feil i 2016-regnskapet. Korrigeringene er bokført direkte mot statens kapital, enten mot avregnet mot statskassen, statens finansiering av immaterielle og materielle eiendeler eller mot statens finansiering av beholdninger.

Omarbeidet balanse 31.12.2016

Immaterielle eiendeler og anlegg under utførelse er, som en følge av prinsippendringer, korrigert til regnskapslinjen *Varelager under tilvirkning*. Effekten av prinsippendringene som er ført direkte mot statens finansiering av beholdninger, omfattes av følgende:

Tall i 1000 kroner

Immaterielle eiendeler 31.12.2016	396 092
Anlegg under utførelse 31.12.2016	12 885 420
Saldo immaterielle eiendeler og anlegg under utførelse pr. 31.12.2016	13 281 512
<i>Korrigeringer knyttet til inngående balanse:</i>	
Tilbakeføring av andelen av overføringen av 1 NH90-helikopter i 2016 som ble hentet fra forskuddskonto	-88 965
Netto korreksjonen av inngående balanse for varelager under tilvirkning som en følge av prinsippendringer og rettede feil	-51 646
Korreksjon av overførte verdier fra varelager under tilvirkning fra FMA til Forsvaret i 2016 som en følge av prinsippendringer og rettede feil	110 863
Korreksjon som følge av at forskuddet som ble benyttet ved beregningen av åpningsbalansen for Varelager under tilvirkning var for lavt	-109 449
Reklassifisering forskuddsbetaling vedr. logistikk- og støttefartøy	-302 319
Korreksjon mot forskudd NH90-helikopter	60 702
Sen korreksjon prosjekt Strukturoppgradering F16 (justering av IB for varelager under utvikling)	-3 622
Sum korrigeringer	-384 436
Varelager under tilvirkning, omarbeidet balanse pr. 31.12.2016	12 897 076

I forbindelse med komplettering av de anleggsmidlene som ikke ble medtatt i åpningsbalansen til Forsvaret, har FMA gjennom komplettering fått anleggsmidler tilsvarende 65 tusen kroner i anskaffelseskost per 1.1.2016. Dette fremkommer på regnskapslinjen for maskiner og transportmidler.

Skyldige offentlige avgifter har blitt korrigert med hensyn til feil AGA-sats som ble benyttet i åpningsbalansen, og utgjør en økning i inngående balanse på 266 000 kroner.

Beholdninger av varer og driftsmateriell har blitt korrigert med følgende poster:

Tall i 1000 kroner

Saldo varelager pr. 31.12.2016	819 191
<i>Korrigeringer knyttet til inngående balanse:</i>	
Forsvarsmateriells andel av DNF-lager	1 934
Forsvarsmateriells andel av AMSYS varelager	13 936
Forsvarsmateriells andel av ukuransen knyttet til AMSYS varelager	-2 871
Korreksjon av varemottak tatt mot feil virksomhet	-356
Beholdning av varer som ikke lå som saldo varebeholdning 31.12.2016, men som tilhørte Forsvarsmateriell	10 866
<i>Sum korrigeringer</i>	<i>23 509</i>
Beholdninger av varer og driftsmateriell, omarbeidet balanse pr. 31.12.2016	842 700

Annen kortsiktig gjeld har blitt korrigert med følgende poster:

Tall i 1000 kroner

Saldo annen kortsiktig gjeld pr. 31.12.2016	-290 991
<i>Korrigeringer knyttet til inngående balanse:</i>	
Korreksjon som en følge av feil avsetning av påløpte kostnader i åpningsbalansen	12 128
Konverterte poster på avstemmingskonto mellom varemottak og faktura som ikke var knyttet til innkjøpsordrenummer	15 983
<i>Sum korrigeringer</i>	<i>28 111</i>
Saldo annen kortsiktig gjeld, omarbeidet balanse pr. 31.12.2016	-262 880

Andre fordringer har blitt korrigert med følgende:

Tall i 1000 kroner

Saldo andre fordringer pr. 31.12.2016	6 022 918
<i>Korrigeringer knyttet til inngående balanse:</i>	
Korreksjon av forskudd på grunn av valuta	72 752
Korreksjon av forskudd tilhørende kampvognprosjektet	-206 815
Tilbakeført til Varelager under tilvirkning fra forskudd overført 2016, NH90	88 965
Reklassifisering fra Varelager under tilvirkning til forskudd, Logistikk- og støttefartøy	998 699
Reklassifisering fra varer under tilvirkning til forskuddsbetaling Logistikk- og støttefartøy i 2016	302 319
Korreksjon mot forskudd NH90	-138 638
Flytting av eierskap til prosjekter	192 910
Reduksjon av avsetningen for Hercules erstatningsfly som ble oppført i åpningsbalansen	-61 143
<i>Sum korrigeringer</i>	<i>1 249 049</i>
Saldo andre fordringer, omarbeidet balanse pr. 31.12.2016	7 211 266

Andre driftskostnader har blitt korrigert med følgende:

Tall i 1000 kroner

Totalt andre driftskostnader for 2016	1 775 119
<i>Korreksjoner som gjelder regnskapsåret 2016:</i>	
Reversering av leveranseinnkjøpsordre hvor varemottak har vært tatt to ganger	13 904
Korreksjon av driftskostnader som en følge av endret valutaprinsipp	-1 255
Korreksjon for varemottak gjort i 2017, som gjelder 2016 eller tidligere	-10 520
Korreksjoner i andre driftskostnader som en følge av korreksjoner i forbindelse med F-35 programmet	-98 118
<i>Sum korrigeringer</i>	<i>-95 989</i>
Totalt andre driftskostnader, omarbeidet resultat for 2016	1 679 130

Andre driftsinntekter har blitt korrigert som en følge av en utfakturerings på 1,0 millioner kroner som skjedde i 2017, men som tilhører 2016.

Korrigeringsene har blitt gjort mot avregning mot statskassen (bruttobudsjetterte), og mot statens finansiering av immaterielle eiendeler og varige driftsmidler, samt mot statens finansiering av beholdninger.

Resultat - Sammendrag av omarbeiding

<i>Tall i 1 000 kroner</i>	Opprinnelig 2016	Endringer	Omarbeidet 2016
Driftsinntekter			
Inntekt fra bevilgninger	2 838 788	-94 943	2 743 845
Inntekt fra tilskudd og overføringer	2 006		2 006
Salgs- og leieinntekter	121 953		121 953
Andre driftsinntekter	91 991	-1 046	90 945
<i>Sum driftsinntekter</i>	<i>3 054 738</i>	<i>-95 989</i>	<i>2 958 749</i>
Driftskostnader			
Varekostnader	109 721		109 721
Lønnskostnader	1 091 318		1 091 318
Avskrivninger på varige driftsmidler	15 422		15 422
Andre driftskostnader	1 775 119	-95 989	1 679 130
<i>Sum driftskostnader</i>	<i>2 991 580</i>	<i>-95 989</i>	<i>2 895 591</i>
Driftsresultat	63 158	0	63 158
Finansinntekter og finanskostnader			
Finansinntekter	167 181		167 181
Finanskostnader	230 339		230 339
<i>Sum finansinntekter og finanskostnader</i>	<i>-63 158</i>	<i>-</i>	<i>-63 158</i>

Balanse - Sammendrag av omarbeiding

<i>Tall i 1 000 kroner</i>	31.12.2016	Endringer	Omarbeidet 31.12.2016
EIENDELER			
A. Anleggsmidler			
I Immaterielle eiendeler			
Immaterielle eiendeler under utførelse	396 092	-396 092	0
<i>Sum immaterielle eiendeler</i>	396 092	-396 092	0
II Varige driftsmidler			
Tomter, bygninger og annen fast eiendom	490	0	490
Maskiner og transportmidler	88 532	2	88 534
Driftsløsøre, inventar, verktøy og lignende	60 648	64	60 712
Anlegg under utførelse	12 885 420	-12 885 420	0
<i>Sum varige driftsmidler</i>	13 035 090	-12 885 354	149 736
Sum anleggsmidler	13 431 182	-13 281 446	149 736
B. Omløpsmidler			
I Beholdninger av varer og driftsmateriell			
Beholdninger av varer og driftsmateriell	819 191	23 509	842 700
Varelager under tilvirkning	0	12 897 075	12 897 075
<i>Sum beholdning av varer og driftsmateriell</i>	819 191	12 920 584	13 739 775
II Fordringer			
Kundefordringer	16 826	0	16 826
Opptjente, ikke fakturerte inntekter	11 438	0	11 438
Andre fordringer	6 022 918	1 249 050	7 271 968
<i>Sum fordringer</i>	6 051 182	1 249 050	7 300 232
III Bankinnskudd, kontanter og lignende			
Sum omløpsmidler	6 870 373	14 169 634	21 040 007
SUM EIENDELER	20 301 555	888 188	21 189 743
STATENS KAPITAL OG GJELD			
C. Statens kapital			
II Avregninger			
Avregnet med statskassen (bruttobudsjetterte)	-6 287 740	-457 702	-6 745 442
<i>Sum avregninger</i>	-6 287 740	-457 702	-6 745 442
III Statens finansiering av varige driftsmidler			
Statens finansiering av varige driftsmidler	-13 431 181	13 281 446	-149 735
Statens finansiering av beholdninger		-13 739 776	-13 739 776
<i>Sum statens finansiering av varige driftsmidler</i>	-13 431 181	-458 330	-13 889 511
Sum statens kapital	-19 718 921	-916 033	-20 634 954
D. Gjeld			
I Avsetning for langsiktige forpliktelser			
II Annen langsiktig gjeld			
III Kortsiktig gjeld			
Leverandørgjeld	-152 564	0	-152 564
Skyldig skattetrekk	-9		-9
Skyldige offentlige avgifter	-16 246	-266	-16 512
Avsatte feriepenger	-95 141		-95 141
Mottatt forskuddsbetaling	-27 683		-27 683
Annen kortsiktig gjeld	-290 991	28 110	-262 881
<i>Sum kortsiktig gjeld</i>	-582 634	27 844	-554 790
Sum gjeld	-582 634	27 844	-554 790
SUM STATENS KAPITAL OG GJELD	-20 301 555	-888 188	-21 189 743

Note 17 – Skyldig skattetrekk

Tall i 1000 kroner

	2017	2016
Skattetrekk*	-46 156	0
Påleggstrekk	-7	-9
Sum Skyldig skattetrekk	-46 163	-9

*Skyldig skattetrekk pr. 31.12.2016 ble rapportert sammen med Forsvarets balanse. Posten er klassifisert som leverandørgjeld i Forsvaret pr. 31.12.2016.

Note 18 – Skyldig offentlige avgifter

Tall i 1000 kroner

	31.12.2017	Omarbeidet 31.12.2016
Påløpt arbeidsgiveravgift	-20 531	-16 513
Sum offentlige avgifter	-20 531	-16 513

Note 19 – Betingede utfall

Forsvarsmateriell har forpliktelse knyttet til et krav som har oppstått i forbindelse med rettstvist. Tvistesaken omhandler størrelse på erstatningsbeløp, og dom har falt i tingretten. Saken behandles nå i ankeinstans, og det endelige utfallet av tvisten er ikke kjent.

VI UTRUSTER FORSVARET

